

תוכנית הלימודים החדשה בדקדוק עברי בסמינרי "בית יעקב"

מהדורה מעודכנת: כ"ה בתמוז תשפ"ב

תוכן עניינים

3.....	רציונאל התוכנית ומבנה התוכנית
7	מבוא ויסודות
8	התוכנית במערכת הפועל
9	ההוספות במערכת הפועל
14	התוכנית במערכת השם
21	ההוספות במערכת השם
29	תוכנית הלימודים בתחביר
35	ההפחות במערכת הפועל – נספח 1
37	ההפחות במערכת השם – נספח 2
40	לקט דיוקי הגייה – נספח 3

תוכנית הלימודים החדשה בדקדוק עברי

בסמינרי "בית יעקב"

קווי יסוד

(רציונאל התוכנית ומבנה התוכנית)

תוכנית הלימודים בדקדוק ובכללה הוראת הניקוד של מערכת השם ושל מערכת הפועל הובילה במשך שנים רבות את תלמידותינו לרמת מקצוענות בניקוד פעיל.

מגמה זו ובעיקר מבנה השאלון של הבחינה, שבו נדרשו התלמידות לנקד מילים או לבחור במילה התקינה בניקוד - צמצמה את החשיבה הלשונית של התלמידה; היא לא נתבקה במבחן להציג את ידיעותיה הרחבות בתחום הלשון והדקדוק: הבנת תהליכי הניקוד, העמקה במשמעויות הבניינים והמילים, הבנת מבנה השמות ושורשיהם ושימוש תקין בלשון.

נדרש היה לשנות מגמה זו ולתת את הדעת על החלק החשוב הזה.

עם זאת, התוויית תוכנית חדשה דרשה בחינה זהירה: אילו נושאים נכון לשלב בתוכנית החדשה, ומאילו יש להימנע.

ואמנם, נושאים רבים בתחום הדקדוק והלשון – בכוחם להוביל להיכרות מעמיקה עם הרבדים המופלאים והמרתקים שבלשונו ואף לשיפור רמת השיח ולדיוק מרבי בשפה הדבורה.

אתגרים משמעותיים צפו עם בניית התוכנית החדשה.

האתגר העיקרי היה עקרוני ומהותי, ואין בו משום ביטוי לשמרנות סתמית, אלא ערך אמיתי: אנו מוצאים עניין רב בהנחלת הניקוד הפעיל לתלמידותינו באופן יסודי, משום שידע זה מהווה בסיס להבנת מקורותינו הקדושים - פסוקי התנ"ך ודברי המפרשים.

לא ייתכן שתלמידות מ"בית יעקב" תיתקלנה במונחים לשוניים או דקדוקיים ברש"י או בדברי מפרש אחר ותימנענה מלעיין בדברים אלו ולהבינם. לא ייתכן שנגדל את הדור של מורות העתיד שתבנינה את שיעורי הקודש שלהן ללא הידע הדקדוקי שרכשו באופן מטבי.

גם בתוכנית החדשה המוגשת בזאת ימשיך הניקוד הפעיל להיות אתגר עיקרי, עקרוני ומהותי, כשלצידו משולבות יחידות לימוד שתתרומנה להרחבה של הידע בלשון ותבאנה לחידוד ההבנה של מקורות הקודש ואף, להבדיל, להבנה של הלשון ומילים חדשות בשפה.

הנושאים החדשים עוסקים בהיכרות עם מבנה המילים, קשרי משמעות בין השורשים, מיומנויות נחוצות לזיהוי שורשים, משמעויות אופייניות לתבניות שבמערכות הלשון ודרכי התצורה המגוונות של שמות ופעלים.

אולם דא עקא, תחומי העניין החדשים בלשון, אלו העומדים לחדור לתוכנית הלימודים שהיכרנו עד כה, ינגסו בנפח הזמן שברשותנו ובסך השעות המצומצם שתמיד התמודדנו עימו, ולא בנקל.

ברור אפוא, שמחד גיסא, אם מעוניינים לשמור על הוראת הניקוד הפעיל, ומאידך גיסא - להוסיף חומרים חדשים בהיקף שעות נכבד, וכל זאת בתוך סד השעות המוגבל המוכר לנו, אנו נדרשים לצמצם בהוראת הניקוד באופן דרסטי וממש "לחתוך בבשר החי", כלומר: בחומרי ההוראה המוכרים לנו (ואף הקרובים לליבנו...).

המלאכה לא הייתה פשוטה כלל, עם זאת כולנו תקווה כי הצלחנו במשימה של "אחוז בזה, ומזה אל תנח ידך" (קהלת) – גם לתת לתלמידה ידיעה והבנה במערכת הניקוד אף על פי שנאלצנו לוותר על התייחסות לפרטים, לחריגים או לצורות לשון השגורות פחות בלשון הדבורה, וגם להרחיב את ידיעותיה ואת הבנתה במבנה המילים בשפה ובמשמעויותיהן.

התוכנית שלהלן מתמקדת בשלוש המערכות העיקריות הנלמדות בהוראת הלשון והדקדוק: מערכת הפועל, מערכת השם (יסודות ההגה והניקוד הם הבסיס לפועל ולשם) ומערכת התחביר.

פרק ראשון – מערכת הפועל

תוכנית הלימודים שהייתה נהוגה עד כה עסקה בניקוד הפעלים. התלמידה נדרשה לשליטה מלאה במערכת הפועל לגזרותיה השונות ולהיקף ידע נרחב, שנתן בידיה הכלים לבניית פעלים, לניקודם ולניתוחם.

התוכנית במתכונת זו לא דרשה מן התלמידה חשיבה לשונית מספקת, ולכן התוכנית החדשה תוסיף על הדרישות המוכרות נושאים מרחיבי דעת בתחומים שונים: משמעויות הבניינים, היכרות עם תהליכים לשוניים המתבטאים בניקוד הנטיות ודרכי התצורה במערכת הפועל.

להלן תוצג התוכנית החדשה של מערכת הפועל בשלושה חלקים:

החלק הראשון מציג את יחידות ההוראה הנדרשות בתכנית בהוראת הניקוד של הפועל (החלקים שנלמדו בתוכנית הישנה ונדרשים אף בתוכנית החדשה).

החלק השני מציג את התוספות שיידרשו במערכת הפועל.

ההרחבות והתוספות עיקרן להשביח את החשיבה הלשונית ולהרחיב את דעת התלמידה בתחומי הפועל השונים:

- משמעויות הבניינים
- שימוש תקין בפעלים
- הבנת התהליכים והתופעות
- היכרות עם תהליכים לשוניים המתבטאים בניקוד הנטיות
- דרכי התצורה במערכת הפועל

החלק השלישי מופיע בנספח 1 ובו מוצגים במרוכז ההפחתות והצמצומים המתבקשים לצורך פינוי זמן להוראת הנושאים החדשים (החלקים שנלמדו בתוכנית הישנה ואינם נדרשים עוד).

פרק שני – מערכת השם

ביחידה זו העוסקת במערכת השם – כמו ביחידה הקודמת העוסקת במערכת הפועל - מוצגים שלושה חלקים בסדר המושתת על העיקרון "מן המוכר אל הבלתי מוכר":
החלק הראשון מציג את פרקי ההוראה של הניקוד וההגייה התקינה הנדרשים במערכת השם (החלקים שנלמדו בתוכנית הישנה ונדרשים אף בתוכנית החדשה).

החלק השני מציג את הנושאים החדשים, שלא נדרשו עד כה, והם יילמדו מעתה במסגרת התוכנית החדשה.

הפרקים החדשים מובילים להבנה של מבנה שמות העצם בשפה ושל דרכי תצורתם:

- דרכי תצורה: שורש ומשקל, בסיס וסיומת – בסיס וצורן, הלחמים ומיזוג בסיסים, שאילה מלעז
- משמעויות המשקלים וצורני הגזירה

- זיהוי שורשים במערכת השם
- הבנת תהליכים דקדוקיים - לשוניים

פרקים אלו ניתן ללמד כיחידה בפני עצמה או בשילוב הניקוד הפעיל של שם העצם.

החלק השלישי מופיע בנספח 2 ומציג באופן ממוקד את ההפחתות במערכת השם (החלקים שנלמדו בתוכנית הישנה, ואינם נדרשים עוד).

בנספח 3 מופיע לקט של תיקוני הגייה נדרשים. לקט זה אינו לפי סדר פרקי ההוראה של שם העצם ואינו מקיף את כל דיוקי ההגייה הנדרשים. תיקוני ההגייה הנדרשים מופיעים כסדר בחלק ראשון של התוכנית בהוראת שם העצם.

פרק שלישי – הוראת התחביר

התוכנית החדשה בלשון ובדקדוק במערכת הפועל ובמערכת השם מובילה לשינויים הדורשים מצוות ההוראה היערכות מחודשת, וללא ספק - מאתגרת. על רקע השינויים הללו הוחלט לעת עתה לא לבצע שינויים כלשהם בהוראת התחביר, דהיינו: חומרי ההוראה המוכרים בתחביר יידרשו אף להבא ללא הפחתות וללא הוספות כלל. עם זאת, פרסום התוכנית החדשה, הכוללת את פרק הוראת התחביר, הייתה הזדמנות טובה לקביעת קריטריונים משותפים ולהגדרת מינוחים אחידים. כל אלו יחייבו מעתה את הכול.

אמנם "כל הרגל מתוק וכל שינוי מר" (אברבנאל, שמות), וכל החלת תוכנית לימודים חדשה אינה קלה לצוות ההוראה, מחייבת את המורה המלמדת להיערכות מחודשת ויציאה מאזור הנוחות, עם זאת אנו בטוחים כי צוות מורות הלשון והדקדוק ב"בית יעקב" יעיין בכל פרטי התוכנית, יקבל אותה בהבנה ובברכה ויירתם למשימה.

פירוט תוכנית הלימודים בדקדוק לקראת מבחני סאלד

מבוא

בתוכנית הלימודים מספר פרקים מרכזיים: יסודות הניקוד וההגה, מערכת הצורות - פועל ושם - ותחביר.

לימוד מערכת הצורות (פועל ושם) מחייב התמצאות בתופעות מיסודות הניקוד וההגה. הבנת התופעות הפונולוגיות מסייעת ללומד לראות את הסדירות שבמערכת הצורות ולהכליל קבוצות מילים על פי עקרונות משותפים.

בלימוד הצורות (פועל ושם) תינתן הדעת גם לקשר בין הצורה לבין המשמעות. יושם דגש על הצורות השכיחות בלשון הדבורה והכתובה. במערכת הצורות (פועל ושם) יובאו בכל פרק נושאי הלימוד ולאחריהם – ההרחבות הנדרשות. החומר שהופחת יוצג בנספחים באופן מפורט.

בהוראת התחביר לא נעשו שינויים בשלב זה.

I. מושגים ביסודות ההגה ובניקוד

בפתחו של פרק

היסודות מהווים תשתית להוראת הניקוד. מסיבה זו נדרשת חזרה ממצה לאחר שרבים מהם כבר נלמדו בבית הספר היסודי.

העיסוק בתופעות ייעשה בשירות מערכת הצורות תוך התייחסות להיבט הסינכרוני ופתיחת "אשנבים דיאכרוניים" כאשר הדבר תורם להבנת המערכת.

פירוט נוסף בתוכנית הפועל ובתוכנית שם העצם.

נושאי הלימוד

- א. עיצורים ותנועות
- ב. שוואים
- ג. דגשים
- ד. טעם
- ה. הברות
- ו. תופעות, מושגים ותהליכים המלווים את מערכת הפועל: חיטוף, פירוק צרור (בשוואים נעים), הידמות מלאה + התלכדות, התלכדות, שיכול, תיאום תנועות; גרוניות – תנועות קלות להגייה בעיצורים הגרונניים \ הנמכת תנועה, תשלום דגש, חטפים, פתח גנובה;
- ז. א'היוי - היאלמות א'היוי, השמטת א'היוי, חילופי א'היוי, ייצוג ה' עיי ת'.
חוקי הניקוד ותהליכי הניקוד (חוק ניקוד הברות – שלב א').

II. מערכת הפועל

בפתחו של פרק

תוכנית הלימודים שהייתה נהוגה עד כה עסקה בניקוד הפעלים. התלמידה נדרשה לשליטה מלאה במערכת הפועל לגזרותיה השונות ולהיקף ידע נרחב, שנתן בידיה הכלים לבניית פעלים, לניקודם ולניתוחם.

התוכנית במתכונת זו לא דרשה מן התלמידה חשיבה לשונית מספקת, ולכן התוכנית החדשה מוסיפה על הדרישות המוכרות נושאים מרחיבי דעת בתחומים שונים: משמעויות הבניינים, היכרות עם תהליכים לשוניים המתבטאים בניקוד הנטיות ודרכי התצורה במערכת הפועל. הבנת מערכת הפועל תאפשר לתלמידה לזהות שורשים ודגמים המהווים תשתית להבנת משמעות.

נושאי הלימוד

(ההפחתות של פרקי לימוד שהופיעו בתוכנית הלימודים הישנה – בנספח 1)

שבעת הבניינים

- א היכרות עם מערכת הבניינים והנטייה היחודית של כל בניין;
- ב הבחנה בין פועל לבין שם (בדגש על שם פעולה) וזיהויים על פי זמנים, יידוע וכינויים; ייחודו של שם הפועל;
- ג השורש, מוספיות הגוף ומוספיות הבניין בפועל; שמות הגופים והזמנים;
- ד ניקוד מלא של הפועל בניתוח פעלים ובבניית פעלים בגזרת השלמים, המרובעים, בשורשים בעלי עיצורים גרוניים ובגזרות החסרים ובגזרות הנחים;
- ה משמעויות הבניינים ושימוש תקין בפועל;
- ו תקינות בהגיית הפועל ובשימוש המתאים להקשר במשפט;
- ז דרכי תצורת המרובעים;
- ח שורשים תנייניים;
- ט פעלים גזורי שם;
- י פעלים ששורשיהם שאולים מלע"ז, הלחם ונוטריקון.

פירוט לפי גזרות

שלמים

הגזרה נדרשת בשלמות (להוציא צורות הנוכחות והנסתרות בעתיד ובציווי).

מרובעים

הגזרה נדרשת בשלמות (להוציא צורות הנוכחות והנסתרות בעתיד ובציווי).

גרוניות

הערה כללית: החל מגזרה זו והלאה תידרשנה צורות בניין הופעל רק בהווה – צורת הבינוני.

הבינוני

בהוראת הגזרה יש להתייחס למאפיינים של העיצור הגרוני ושינויי הניקוד המתרחשים במערכת זו.

לא יידרשו הנושאים הבאים:

צורות הנוכחות והנסתרות בעתיד ובציווי,

משקל אפעל בגזרת פ"ג בבניין קל בזמן עתיד וציווי,
נחי פ"א ומשקל אפעל בשורשי פ"א.

חפ"נ, חפ"צ ופ"י (נפ"י וחפ"י)

גזרות אלו נדרשות בשלמות להוציא צורות הנוכחות והנסתרות בעתיד ובציווי ומספר שורשים חריגים שנמנו בחלק ההפחתות ובבניין הופעל רק צורות ההווה - הבינוני .

נל"א ונל"ה

גזרות אלו נדרשות בעבר ובעתיד בגוף שלישי בלבד (נסתר, נסתרת, נסתרים).
צורות ההווה ושם הפועל נדרשות בשלמות, ובבניין הופעל רק צורות ההווה - הבינוני.

נע"ו/י

גזרה זו נדרשת בעבר ובעתיד בגוף שלישי בלבד (נסתר, נסתרת, נסתרים).
צורות ההווה ושם הפועל נדרשות בשלמות.
בבניינים הכבדים יידרשו שורשים שאינם מחייבים שינון, אלא הזיהוי שלהם חד משמעי,
ובבניין הופעל רק צורות ההווה - הבינוני.

הכפולים - ע"ע

התהליך המאפיין את הגזרה יידרש בבניין הפעיל בלבד (פרט לצורות הנוכחות והנסתרות בעתיד ובציווי).

הרחבות והוספות בהוראת הפועל

ההרחבות וההוספות עיקרן להשביח את החשיבה הלשונית ולהרחיב את דעת התלמידה בתחומי הפועל השונים :

1. משמעויות הבניינים ושימוש תקין בפעלים בהתאם
2. הבחנות בין פעלים על פי ההקשר הטקסטואלי
3. הבנת התהליכים והתופעות
4. דרכי התצורה במערכת הפועל – דרך היווצרות שורשי פועל

פירוט ההרחבות הנדרשות:

1. משמעויות הבניינים

במהלך ההוראה של גזרת השלמים יש לשלב את משמעויות הבניינים השונים ואת ההבדלים ביניהן: פעיל, סביל, חוזר והדדי, מצב, פעולה חזקה וגרימת פעולה.
כמו כן, לעיתים משמשות צורות הבינוני כשמות, ועל התלמידה לדעת להבחין בין הבינוני כפועל לבינוני כתואר או כשם (לדוגמה: הילד שומר על אחיו, השומר פתח את השער; הפועל מבריק את זגוגית החלון, הרעיון המבריק מצא חן בעיני).

להלן הרשימה המחייבת של משמעויות הבניינים

בניין	משמעויות עיקריות	הדגמות
קל-פועל	פעולה פעילה	אָכַל, שָׁמַר
	פעולה לתיאור מצב	יָשַׁן, צָמָא
	מצב סביל בבינוני פועל	סָגוּר

נְכַתְּב, נֶאֱכַל (סביל של כְּתַב, אָכַל)	פעולה סבילה, בדרך כלל סביל של קל	נפעל
נִרְגַע (סביל של הִרְגִיעַ)	לעיתים סביל של הפעיל	
נִכְנַס, נִתְקַל	פעולה פעילה (פעלים אלו בדרך כלל אינם מופיעים בקל)	
שָׁלַם, סִפֵּר	פעולה פעילה (פעלים אלו אינם מופיעים בקל במשמעות זהה)	פעל
שָׁבַר (בחוזקה, לעומת שָׁבַר) קָפַץ (מספר פעמים, לעומת קָפַץ)	פעולה חזקה ומכוונת (ביחס לפעולה בקל) או מתמשכת	
לָמַד (לאחרים, לעומת לָמַד)	גרימה לאחר	
שָׁבַר, שָׁבַר	פעולה סבילה, בדרך כלל סביל של פעל	פעל
הִתְעַלֵּף, הִסְתַּכֵּל	פעולה פעילה (פעלים אלו אינם מופיעים בקל ובפעל במשמעות זהה)	התפעל
הִתְלַבֵּשׁ, הִתְרַחַץ	פעולה חוזרת	
הִתְכַּתֵּב, הִתְנַגֵּשׁ	פעולה הדדית	
הִפְקִיד, הִשְׁלִים	פעולה פעילה (פעלים אלו אינם מופיעים בקל ובפעל במשמעות זהה)	הפעיל
הִלָּה, הִלְבִּישׁ	גרימה לאחר	
הִזְקִין, הִשְׁמִין (לעומת זָקַן, שָׁמַן)	פעולה לציון שינוי מצב	
הִפְקִד, הִלְבִּשׁ	פעולה סבילה של בניין הפעיל	הפעל

2. תקינות – שימוש תקין בפועל בהתאם

- פעיל מול סביל, פעיל רק למבצע פעולה: התמונה תלויה (ולא - תולה), משקל העגבניות הוא... (ולא - העגבניות שוקלות), בכיתה שלושים ילדות (ולא - הכיתה מונה שלושים ילדות)
- פעולה כשלעצמה מול גרימת פעולה, לדוגמה:
 - לָה - הִלָּה, שָׁאֵל - הִשְׁאִיל, שָׁכַר - הִשְׁכִּיר, לָבַשׁ - הִלְבִּישׁ וכד'
- דוגמאות לתקינות: האישה לוותה קמח משכנתה (ולא - הלוותה), לָבַשׁ את המעיל. (ולא - הִלְבִּישׁ את המעיל).
- שורש זה מקבל משמעות שונה בבניינים השונים, וקיימת נטייה לשגות בשימוש בהם:
 - ח-ל-ק: התחלק- החליק (שיבוש: הילד התחלק על קליפת בנה).

ש-ל-ש : שְׁלֹשׁ – הַשְּׁלִישׁ (שיבוש : האיש השליש את רווחיו בתקופה האחרונה).

ש-ר-ש : שֶׁרֶשׁ-הַשְּׂרִישׁ (שיבוש : הרב שרש בתלמידיו התנהגות מכובדת).

- שורשים שונים בעלי משמעות שונה שקיימת נטייה לשגות בהם :
 - לוה – השאיל (שיבוש : האישה השאילה משכנתה שקית קמח).
 - נוֹכַח – נוֹכַח (שיבוש : האיש נוֹכַח באסיפה).
- וכן : נכשל – נחשל, הושיט- הושיט, הניא- הניע, התריע- התרה, טעה- תעה, נפטר- נפתר
- 3. הבחנות על פי ההקשר הטקסטואלי בין פעלים זהים או דומים שמקורם בשורשים שונים (משמעות ושורש) –**

דוגמאות :

- משלים טבלה – משלים אשליות
- מעלים עין - מעלים בדרגה
- כרתה ברית - כרתה בור
- שבתה ממלאכתה - שבתה שבי
- המדריך מורה לחניכים את הדרך - בן סורר ומורה
- אסור בחבלים - אסור ואראה
- נועצת ציפורניה בטרף - נועצת במורת דרכה

4. הבנת תהליכים דקדוקיים – לשוניים

לפני כל גזרה יש להסביר בהרחבה את התהליך הדקדוקי המלווה אותה.

- חיטוף – שווא שיסודו בתנועה (שְׁמֵרְתֶם, יִכְלֶה, מְקִימָה)
- פירוק צרור שוואים נעים (שְׁמֵרִי, תַעֲבֹרִי)
- התלכדות עיצורים : הַטְהֵר, הַתְּמַם, טְמַנּוּ, שְׁבַתִּי, הַסְבֵּה ; הישמטות עיצורים : מְכִיר, מְצִית
- שיכול : הַשְּׁתַלֵּם, הַזְדַקֵן, הַצְטַלֵם
- תופעות אופייניות לעיצורים גרוניים : תנועות קלות להגייה - הנמכת תנועה (הַחֲפִים), תשלום דגש (בְּאֵר, יֶאֱמֵר) חטפים, תיאום תנועות (תַעֲבֹד, הַעֲבִיד), פתח גנובה
- דרכי התנהגות של גזרות הנחים (במינוח אחר : כיווץ דיפתונג) : הוֹרִיד, יִישָן
- וכמובן, יישום חוקי הניקוד \ חוק ניקוד הברות- שלב א' בפועל (כמוזכר לעיל בעמ' 7).

5. הבחנות בין תופעות שונות בעלות תסמינים זהים או דומים

- מוספיות לעומת עיצורים שורשיים
 - לדוגמה : הַסְסַתִי – הַצְלַתִי
- דגש משלים לעומת דגש תבניתי
 - לדוגמה : סִדְרוּ – נִגְשׁוּ
- וי' נחות כאות שורש (כיווץ דיפתונג) לעומת תנועה מלאה כבסיס
 - לדוגמה : הוֹבִיל - הוֹלֵם

- תנועה גדולה של תשלום דגש לעומת תנועה גדולה כבסיס לדוגמה: שָׁאָלוּ – תָּאָרוּ, יָרַד – בָּאָר

6. דרכי התצורה של הפועל – דרכי היווצרות שורשים

אחד המאפיינים המיוחדים של לשון הקודש, ולהבדיל, של העברית, שבסיסה בלשון הקודש, הוא הקשר של השורשים ושל המשמעים הקיימים בין המילים במערכות הלשון השונות. (בשונה מהשפות האחרות שבהן המילים הן הסכמיות.) המפרשים והמדקדקים מגדירים קשרים אלו כ"לשון נופל על לשון": "הוא שְׁוֹפֵף... (בראשית ג, טו) - "כשהנחש בא לנשך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה.. (רש"י שם). "מְשָׁרֵשׁ – נותן שורש... והשם אשר נבנה הפועל ממנו – שורש" (רד"ק, ספר השורשים). גם הפייטנים הרבו להשתמש בפיוטיהם ובתפילותיהם בעקרונות אלו. חשוב ביותר, בפרט ב"בית יעקב", שהתלמידות לא תתעסקנה רק בניקוד הפועל, אלא תקבלנה כלים להבין את מבנה הפעלים ואת דרך תצורתם. על ידי כך הן תבינה את מילות התפילה והפיוטים. להבדיל, יהיו בידיהן כלים להבנת פעלים חדשים בשפה.

להלן פירוט דרכי התצורה בפועל הנדרשות בתוכנית הלימודים:

א. גזירת פעלים על פי שם העצם – פעלים גזורי שם¹:

- גזורי שם – שורש הפועל כשורש השם: בורג ← הִבְרִיג, חשמל ← הִתְחַשְׁמַל, פילוסופיה ← הִתְפַּלְסֵף, רמזור ← רִמְזָר – לא יידרש זיהוי מקור השם: עברילועזילהלחם.
- גזורי שם בעלי שורש תנייני - שורש הפועל הינו שורש שני ביחס לשורש השם הראשוני שממנו נגזר. בפעלים בעלי שורש תנייני אנו מוצאים שתי קבוצות: א. שורשים תניינים תלת עיצוריים – נושא זה לא יידרש בתוכנית²: שורש תנייני תלת עיצורי הגזור משם עצם בעל שורש תלת עיצורי מן הגורות. בתהליך זה נשמטת אות הגזרה ונוספת מוספית השם. לדוגמה: תְּרוּמָה (ר-ו-ם) ← תָּרַם (ת-ר-ם) מוֹקֵד (י-ק-ד) ← מִקְדָּה (מ-ק-ד) ב. שורשים תנייניים מרובעים – נדרש בתוכנית³:

¹ יש לתת את הדעת שאין להשתמש בשם הפעולה באותו בניין של הפועל הנחקר כיסוד הפועל, כי שם הפעולה מתפתח בדרך כלל מן הפועל.

לדוגמה: הפועל החדש שִׁקַּק לא נגזר משם הפעולה שוּקַק, אלא משם העצם שוּק.

² נושא השורשים התנייניים התלת עיצוריים הינו נושא מורכב ונדרשת בו שליטה בשורשי שם העצם מן הגורות – עדיין אינו הולם בשלב זה, ולכן לא יידרש. המושג "שורש תנייני" יילמד בשורשים המרובעים כמפורט בסעיף ב'.

³ בדרך זו נוצרו שורשים חדשים ללא תיווך שם עצם, כגון: תחכם, תזמן, תסכל, תשאל, תפעל, תכתב, מעין בניין תְּפַעֵל – שורשים אלו לא יידרשו, אך יש מקום להציג לתלמידות תופעה זו.

שורש תנייני מרובע גזור משורש שם העצם התלת עיצורי + מוספית השם (תחילית או סופית) ההופכת לשורשית בשורש הפועל החדש.
לדוגמה:

מסגרת (ס-ג-ר) ← מְסַגֵּר (מ-ס-ג-ר : מ' תחילית עפ"י מוספית שם העצם + ס-ג-ר);
עברית (ע-ב-ר) ← עִבְרִית (ע-ב-ר-ת : ע-ב-ר + ת' מוספית שם העצם).

ב. דרכים נוספות של שורשי הפועל - על פי יסוד פועלי (שורשים מרובעים):

- הכפלת לה"פ, לדוגמה:
צחק ← צַחֲקָק, אישר ← אִשְׁרָר
- הכפלת שני עיצורי שורש – הכפלת הברה, לדוגמה:
כָּלַל, הִבְהִיב
- ש' + שורש תלת עיצורי (תת בניין שְׁפַעַל),⁴ לדוגמה:
עבד ← שְׁעַבַד, כפל ← שְׁכַפַּל
- חיקוי קולות טבע, לדוגמה:
קול הקרקור ← קִרְקָר
קול התקתוק ← תִּקְתִּיק⁵

נספח 1: ההפחתות במערכת הפועל (ראו לאחר התוכנית).

⁴ קיימות דרכים נוספות, אך אינן נדרשות בתוכנית זו כי הן כוללות מספר מועט של שורשי פועל, לדוגמה:

הוספת אות למנ"ר לתוך השורש, כגון: מקרצף, הוספת ת' לפני השורש: כגון: תִּפְעֵל.

⁵ יתכן שילוב של תהליכים: כְּדָרָר ← גזור משם עצם כדור + הכפלת לה"פ

פִּקְסָס ← גזור שם עצם לועזי 'פקס' + הכפלת לה"פ

III. מערכת השם

בפתחו של פרק

בהוראת שם העצם נוספה העמקה בהבנת דרכי התצורה של השמות, ולכן צומצמו בהוראת ניקוד שם העצם צורות נדירות או שגורות פחות בשימוש בלשון הדבורה.

(ההפחתות של פרקי לימוד בשם העצם שהופיעו בתוכנית הלימודים הישנה – בנספח 2)

פרקי הלימוד והנושאים בכל פרק

א. צירופים שמניים

כחכנה להוראת הניקוד הפעיל תדע התלמידה להבחין בין צירוף שמני של שם ותואר לבין צירופי סמיכות. במסגרת זיהוי הצירופים תידרש התלמידה לזהות ולהגדיר את רכיבי הצירוף ולרדת למשמעותם המדויקת וכן ליידע ולרבות את הצירופים באופן תקני.

ב. הוראת הניקוד במערכת השם

הוראות כוללות

- ✓ את ניקוד צורות הנפרד ביחיד יש לבסס על חוקי הניקוד / חוק ההברות (שלב א' בלבד).
- ✓ בכל נושא יידרש ניקוד של שמות בצורות הנפרד ביחיד וברבים ובצורות הנסמך ביחיד וברבים, להוציא שמות הבאים על דרך שיר וקול שבהם נדרשת נטייה מלאה.
- ✓ בכל נושא יידרשו תיקוני הגייה בשמות שהשתרשו בהם שיבושים בשפה הדבורה. השמות הם מתוך משקלים או מקבוצות הנלמדים בפרקי הניקוד.

(בכל נושא - בהתאמה - תופיע רשימת השמות שיש לתת את הדעת להגיייתם התקינה.)

בלתי משתנים

בנושא זה יש ללמד את הניקוד של השמות המתאימים לקבוצה.

פירוט הסוגיות **המיוחדות** לקבוצה זו :

1. הבחנה בין משקל פעול \ פעיל למשקל פעול \ פעיל
2. ע"ג במשקל פעול, כמו ארוע תאור
3. ניקוד שמות כמו: תהום, מחיר, רחוב – בהבחנה משמות בעלי הגייה דומה (בצירי).
4. שמות בעלי עה"פ גרונית, לדוגמה: פעמון, צעצוע
5. הבחנות בניקוד שמות בעלי הגייה זהה ממשקלים פעיל פ"ג ופעיל פ"ג

רשימת השמות הנדרשים :

- א. **רשימת פעיל בעלי פ"ג**: אָויר, הַלִּיף, חֶלּוּם, אָנוּשׁ, חֲנוּת, עֲלוּת
 ב. **רשימת פעיל בעלי פ"ג**: אָדיר, אַלִּים, אַמִּץ, עֲלִיז, עֲתִיק, אֶלוֹף, עֲמוּד
 ג. **שמות מע"ע**: חֶלוֹן, חֲמִין

6. דיוק בניקוד שמות משורשי פ"נ ופ"י"צ עפ"י מאפייני הגזרה במשקלים שמקורם בבינוני של הפעיל: מַצִּיל, מְזִיק, מְצִית, מְצִיג וכד' ובמשקל מְפַעֵל: מְסוֹק, מְסוֹר, מְקוֹר וכד'
 7. שמות חריגים בנטיית הרבים: עִיר, רֹאשׁ, יוֹם, אִישׁ, שׁוֹר, שׁוֹק
 8. שמות בסיומת סוּת / סִית **בעלי תנועות קיימות (הברות בלתי משתנות)** לפני הסיומת:

- היכרות עם המאפיין המיוחד בצורות רבים אלו בהישמטות הת' המוספית ללא קשר לניקוד, לדוגמה: מלכויות, ולא מלכותות
- **ניקוד** צורת הרבים של סִית בלבד – סִיות (ולא ריבוי של סוּת – סִיות)
- ניקוד שמות מגוונים לפי עקרונות מוכרים, לדוגמה: מְפִית, גְּגִית, תְּכָנִית - התבססות על חוק ההברות עֲלִיזוּת, אָנוּשׁוּת, חֲבִיבוּת – התבססות על ניקוד מוכר של מילת הבסיס

תיקוני הגייה בבלתי משתנים (בצורת הנפרד יחיד) ⁶

- שמות ממשקל פְּעִיל: בְּרִיחַ, נְגִיף, סְעִיף, פְּרִיט, צְמִיג, רְצִיף, שְׁתִּיל
- דוּחַ (דו"ח)
- שְׁעָבוּד, פְּעָפוּע, בְּעָבוּע, מְעָפִיל, מְהָבִיל
- יְתָרוֹן, דְּמִיוֹן, פְּתָרוֹן (דפ"י)
- תיקוני הגייה שהשיבוש בהם שכיח **בצורות הרבים**: תִּינוּקוֹת, שְׁלִיטִים, תְּקִיפִים, נְצִיבִים, קְשׁוּבִים, תְּקִינִים, יְתוּשִׁים
- כמו כן בשמות ממשקל מְפַעֵל חפ"נ / חפ"י"צ שכיח השיבוש בצורות הרבים: מְסוֹקִים, מְסוֹרִים, מְקוֹרִים וכד' ובצורת הבינוני: מְזִיקִים, מְצִיגִים וכד'

קמוצים זכריים

קמץ בהברה שלפני הטעם

הוראת הניקוד של השמות בקבוצה על פי העיקרון האופייני של התקצרות הקמץ לשווא.

שתי קבוצות בנושא:

⁶ ניתן ללמד את היחידה של תיקוני הגייה באופן מרוכז לאחר סיום הוראת הניקוד או להציג בכל נושא את תיקוני הגייה המתאימים לנושא. בתוכנית המוגשת בזאת מופיעים תיקוני הגייה בהתאמה לנושאי הלימוד. (בנספח 3 מופיעים דיוקי הגייה בשם באופן מרוכז.)

1. שמות בעלי קמץ לפני תנועה מלאה (על דרך פקיד, אך לא שמות המסתיימים בהברה פתוחה על דרך עני)

התלמידה תיירש להכיר את החריגים שלהלן, ללא ניקוד פעיל:

בָּלוֹן, וְתִיקָה, חָרוּץ, לְקוֹחַ, מְמוֹן, סָלוֹן, פְּמוֹט, פְּעוּט (פְּעוּטוֹן), רְהִיט, שְׁבוּעַ (ברבים)

הערה

שמות תואר בסיומת סָסִי יופיעו בפרק שמות התואר (ללא ניקוד פעיל).

2. שמות ממשקל פֶּעֶלֹן

כאמור, במשקל זה ייירש ניקוד של שמות מגזרת השלמים ומגזרת פ"ג בלבד, כמו כן לא ייירשו חריגים כלל!

קמץ בהברה מוטעמת

הוראת הניקוד של השמות בקבוצה זו היא על פי ההתנהגות האופיינית של הקמץ במקום זה: התקצרות לפתח בנסמך יחיד והתבטלות לשווא בנסמך רבים.

הקבוצות בנושא:

1. חד הברתיים – רשימה סגורה: דָּג, דָּם, יָד, פֶּן, שְׁמִים, אָב, אָח

תנועה מתקיימת (הברה בלתי משתנה) לפני קמץ בהברה מוטעמת – קבוצות:

- שמות על דרך פֹּכֵב, סָלַם, אֶזְרַח + גרוניות כדוגמת שוּעַל, שְׁלַחַן
- משקל מְפַעֵל וגזרותיו כדוגמת מְאַמֵּר, מְבַט, מְצַג, מוֹרֵד
- הבינוני בבניינים הסבילים במקרים שמניים מובהקים ובגרוניות, לדוגמה: מְלַמְּדֵי ניסיון, נְאֻמְנֵי העדה, מְזַמְנֵי האירוע

2. משקל פֶּעֶל – בגזרות השלמים והגרוניות

מתוך השמות שבהם מופיע פתח לפני השווא המרחף ברבים, ייירשו רק השמות הבאים: קָנָף, זָנָב, יָרַק

חריגי הקמץ בהברה המוטעמת – שמות בעלי קמץ קיים

בקבוצות החריגים שיוצגו להלן מתקיים הקמץ ברבים.

בקבוצות אלו לא ייירש ניקוד פעיל, אלא זיהוי השמות השייכים לקבוצה וקביעת תקינות ההגייה ברבים.

הקבוצות בנושא:

1. משקל פֶּעֶל

- שמות מגזרת השלמים, לדוגמה: פָּרַט, כָּלַל, נָיַר, קָנַס
- שמות מגזרת השלמים מבטלי הקמץ ברבים: כָּתַב, פָּסַק, שָׁטַר, גָּזַר
- שמות בעלי פ"ג: אָתַר, אָנַד, חָשַׁד, חָשַׁשׁ, חָתַד, עָנַק

2. משקל פֶּעֶל

שלמים וגרוניות: בַּלֵּשׁ, חֲזֹן, לַצַּד נֶגֶן, שְׁלֵט, חֵיב, חֲלֵשׁ (כמו כן שמות הבאים בנטייה על דרך פֶּעַל: פְּרָנֵס, אֶפֶר, שְׁתַּף, אָמַן / אָמַן)
 3. שמות במשקל פֶּעֶלְוֹ (כגון צָרַקְוֹ) ושמות בסיומת סֹן בעלי משמעות מיוחדת של עיסוק, מקצוע או תכונה.
 יש לשים לב,

משקל פֶּעֶלְוֹ בלה"פ רפה, לדוגמה: חֲנָפוֹ, לְמַדּוֹ.

4. שמות עצם בסיומת סָאי ללא קשר למשמעות מסוימת
 שמות התואר בסיומת סָאי הנגזרים משמות התואר בסיומת סָאי מופיעים בפרק שמות התואר.

תיקוני הגייה בקמוצים הזכריים בצורת הנפרד יחיד

שמות בקבוצת הקמץ הבטל:

- קמץ בהברה שלפני הטעם: נְתִיב, צָלִי
- קמץ בהברה המוטעמת: סִינֵר, מְזֶרֶן, קִיסָם, מְהַפֵּד, מְחַלֵּף
- משקל פֶּעַל: יָרַק (בשונה משם העצם יָרַק - כלל הצמחים הירוקים)

שמות בקבוצת מקיימי הקמץ:

- נִיר, מְכַל, חֲתָד, צַבַע, תּוֹקֶפֶן, אַחְרָאי, הַנְדָסָאי,
- הבחנה בין שם עצם בסיומת סָאי לשם תואר בסיומת סָאי, לדוגמה: חַקְלָאי – חַקְלָאי

מלעיליים ("מלעיליים קצרים")

בפרק זה יילמדו השמות המלעיליים הבאים בגזרת השלמים ובהשלכות של הגרוניות פ"ג, ע"ג ול"ג על שינויי הניקוד במשקלים: פֶּעַל וּפְעַל (כולל פֶּעַל, פֶּעַל, פֶּעַל). משקל פֶּעַל לא יידרש כלל.

בניקוד הרבים יש לעקוב אחרי שינויי הניקוד המגוונים המושפעים מן הגרוניות, לדוגמה: בְּעֵלִי-תְאָרִי-אֲרָצוֹת-חֲדָשִׁים חֲרָבוֹת-

מלעיליים נקביים ("מלעיליים ארוכים")

יידרש ניקוד של השמות בסיומת סָסַת רק כאשר בצורת הנפרד רבים מופיע קמץ ובצורת הנסמך רבים הקמץ מתבטל, כמו כן בקבוצות אלו יידרש ניקוד של שמות בעלי עיצורים גרוניים. לדוגמה: רְפָבֶת רְפָבוֹת רְפָבוֹת- צִלְחַת צִלְחוֹת צִלְחוֹת- מַעְרְכַת מַעְרְכוֹת מַעְרְכוֹת- חוֹבְרַת, חוֹבְרוֹת- חוֹבְרוֹת- שמות שאינם תואמים את צורת הרבים הנ"ל לא יידרשו.

תיקוני הגייה במלעיליים**בצורת הנפרד יחיד**

אָטב, תְּרַק, יִרְק (בשונה מִנְרַק, פרי האדמה), כְּרֶד (של ספר), מַחַק, אָדָף, אָפֶן

בצורת הרבים :

מִסְגְּרוֹת (לא בקמץ "כדרך המלך" בשמות המלעיליים)

קמוצים נקביים

פרק זה נחלק לשניים: שמות בעלי הברה בלתי משתנה לפני סיומת םה ושמות בעלי קמץ הסמוך לסיומת םה.

בחלק הראשון יידרשו שתי קבוצות בלבד:

1. הברה אחת של תנועה מלאה לפני םה, לדוגמה: טוֹבָה (לא כולל שמות פעולה מבניין קל, כגון שְׁמִירָה).

2. משקלים פְּעֻלָּה, פְּעֻלָּה וּפְעֻלָּה – בשורשים מגזרת השלמים ומן הגרוניות.

הערה: משקל מְפַעֵלֶת לא יידרש בתוכנית, וכן לא יידרשו שמות בעלי קמץ קטן או קובוץ, כמו חֲכָמָה וְחֲמָצָה.

רשימת השמות על דרך וְעֵדָה נדרשת לשינון לצורך הבחנה בניקוד.

השמות הנדרשים בקבוצה זו: וְעֵדָה, טַעֲנָה, לְהִקָּה, נַעֲרָה, רַעֲיָה, רַעֲמָה, שַׁעֲרָה

בחלק השני תידרשנה שלוש קבוצות:

1. קמץ לפני םה המתבטל בריחוק מן הטעם

- שמות ממשקל פְּעֻלָּה על דרך שְׁנָה
- רשימה מלאה: גְּדָה, יָפָה, מְנָה, נָכָה, קֹשָׁה, שְׁעָה, שְׁנָה, שְׁפָה
- שמות ממשקל פְּעֻלָּה על דרך נְדָבָה, כולל גרוניות
- רשימה מלאה:
- שלמים: בְּרָכָה, דְּמָמָה, יְבָבָה, יָלָה, נְדָבָה, נְקָמָה, נְשָׁמָה, פְּצָצָה, צְדָקָה, קָלָלָה, שְׁגָגָה, שְׁמָמָה, פִּיג: אֲדָמָה, אֲנָחָה, חֲדָשָׁה, חֲכָמָה (נטייה בפתח) הִלְכָה (נטייה בחיריק)
- אֲנָקָה, חֲזָקָה, חֲרָדָה, עֲגָרָה (נטייה בסגול)
- עִיג: גַּעֲרָה, דְּאָגָה, דְּהִרָה, זַעֲקָה, נְאָקָה, סַעֲרָה, צַעֲדָה, צַעֲקָה, קַעֲרָה, רְחַבָה, שְׁאָגָה, שְׁעָטָה

2. קמץ לפני םה המתקיים אף בריחוקו מן הטעם

- במשקל פְּעֻלָּה – יידרשו שורשי השלמים בלבד (על דרך בְּקֹשָׁה)
 - במשקל הפְּעֻלָּה – יידרשו שורשי השלמים בלבד (על דרך הַבְּדָלָה)
- בשני משקלים אלו לא יידרש ניקוד פעיל, אלא הם יופיעו בפרק של תיקוני ההגייה.

3. קמץ לפני םה הנוהג על דרך משקלי המלעיליים

- יידרשו רק השמות מגזרת השלמים במשקל מְפַעֵלֶת (כמו מְזַנְדָה, מְרַכְבָּה, מְחַשְׁבָה).
 (לא יידרשו צורות של שמות בעלי גרוניות, שבהם יופיע תהליך ניקוד מיוחד לגרונית: פִּיג בחטף
 (כמו מְעַרְכָה), עִיג (כמו מְשַׁאֲלָה-מְשַׁאֲלוֹת לב), ועִיג (כמו מְשַׁפְּחָה-מְשַׁפְּחָת), להִיפ אִי (כמו
 מְרַפְּאָה), פִּיִּי (כמו מוֹדְעָה), פִּיִּי (כמו מְפַלָה) והשמות החריגים: מְטָרָה, מְתַנָּה ומְסַקְנָה).

תיקוני הגייה בקמוצים הנקביים

נְכָה

מְעַבְדָה, מְעַבְרָה

שמות נקביים בצורת רבים **סיים** : יוֹנָה, בִּיצָה, דְּבוּרָה, נְמָלָה, שָׁנָה, פְּנִינָה ועוד
 כמו כן יש לשים לב לצורות הרבים של המשקלים פְּעֻלָּה/פְּעֻלָּה/פְּעֻלָּה, לדוגמה : דְּרָגוֹת, קִסְדוֹת,
 עֲרָכוֹת, עֲרָכוֹת-
 וצורה תקינה של הריבוי הזוגי בשמות (בדרך כלל הריבוי הזוגי על דרך היחיד) : קוֹמְתִים, שְׁעֵתִים.

הצרויים

בנושא זה יינתן ביטוי רק לצירי המופיע בהברה המוטעמת ובשתי קבוצות בלבד :

1. במשקלים מְפַעֵל, פְּעַל והבינוני הצרוי (מבניינים קל, פיעל והתפעל)
 במשקלים אלו מתבטל הצירי לשווא ברבים. ויש לעקוב בעיקר אחרי המקרים הדורשים תיקוני
 הגייה, כמו : מְטַעְנִים, מְגַהְצִים, פְּסָאוֹת/פְּסָאוֹת, עוֹרְקִים.
 2. בשמות הבאים על דרך זְקוֹן
 השמות נמנים ברשימה סגורה : נְמַל, זְקוֹן, פְּבַד, תְּדַל, חֶסֶר, חֶצֶר.

תיקוני הגייה בשמות הצרויים

- עוֹרְק
- מְקַלֵּף, מְעַדֵּר, מְגַב, מְטַאֵטֵא
- נְמַל
- תיקוני הגייה בצורות רבים, לדוגמה : מְגַהְצִים, מְטַעְנִים, מְשַׁאֲפִים

השמות הנדגשים בנטייה

פרק זה יהיה ההזדמנות להכיר לתלמידות את שורשי הכפולים ואת דרך התנהגותם, והן תידרשנה
 לזה גם בפרק שורשי השמות (אך בפועל צומצמה גזרה זו).

בנושא זה יידרש ניקוד של שמות שימושיים משתי קטגוריות (להלן רשימות סגורות) :

1. שמות שנשמע בהם הדגש בנטייה :
 אָף, גָּף, דָּף, רָף, פָּף, קָב, רַב, תָּף, דָּב – משורשי ע"ע
 שָׁלַב, עָצַב, אֶשְׁנַב, מְשַׁאֲב, מְחַצֵּב
2. שמות שחל בהם שינוי הגייתי בנטייה :
 אָם, חַץ, לַב, נֶס, עִז, עֵת, קוֹן, שוֹן, חֶק – משורשי ע"ע

תיקוני הגייה בדגושים

עָצַב (לעומת עָצַב)

צורות רבים : מְחַצְּבִים, מְשַׁאֲבִים, שָׁלְבִים

ג. הוראת שם התואר

התלמידה תכיר את חלק הדיבר – שם התואר, את אופן הנטייה האופייני ואת אופן ההגייה הנכון. להלן אסופת שמות תואר שבהם תיִדרש הבחנה באופן ההגייה הנכון, ללא ניקוד פעיל. רשימה זו מרכזת שמות תואר שימושיים שבהם השתדשו שיבושים. עם זאת צפוי שהשפה הדבורה כשפה חיה תייצר עם הזמן שמות תואר נוספים שידרשו תיקוני הגייה. שמות תואר אלו יצטרפו לאסופה זו.

אסופת שמות התואר (בשלב זה הרשימה סגורה!)

שמות שהבסיס שלהם הוא שם בלתי משתנה : צוּגִי
 שמות קמוצים : חִלּוּפִי (אלטרנטיבי) או חִלּוּפִי (בר חילוף) : רכב חִלּוּפִי לעומת פתרון חִלּוּפִי, דְּכָאוּנִי
 שמות בסיומת סָּסִי : תּוֹקֶפְנִי, שְׂאֲפָתְנִי, פְּעֻלְתְּנִי, גְּזַעְנִי, זְכָרִי, בְּשָׂרִי, פְּגִזִי, יָדְנִי
 סיומת סָּאִי : חֻקְלָאִי, חֻשָּׁאִי, עֲרָאִי, עֲתוֹנָאִי ועוד
 שמות מלעיליים : פְּלָאִי, פְּרָאִי, קֶצֶבִי, יַחְסִי, פְּעָמִי, אֶפְקִי, פְּעֻלִי, קֶטְבִי, רְחֻבִי
 קמוצים נקביים : שְׂפָתִי
 סיומת סִי / סִית : אֶמְנוּתִי/ת

ד. הוראת שם המספר

בפרק זה לא יידרש ניקוד פעיל, כפי שהיה מקובל עד כה, אלא שימוש תקין בשמות המספר לסוגיהם והגייה נכונה של שמות המספר ושל אותיות השימוש הנלוות אליהן.

פירוט הנושאים הנדרשים :

- סוגי המספרים : מונה, סודר, חלקי
- שימוש נכון במספרים (לדוגמה : התאמת המין לשם העצם, שימוש תקין בצורות הנפרד והנסמך, שעה ותאריך, פי, פעם)
- המספר המונה - זכר ונקבה, נפרד ונסמך
- המספר הסודר - זכר ונקבה
- המספר החלקי - שברים שבהם מכנים שונים, שבר מעורב, מספר עשרוני
- שימושי המספר הסתמי

IV. הוראת מילות יחס

בפרק זה תיִדרש התלמידה לקבוע תקינות של מילות היחס שהטעות מצויה בהגייתן – בדרך כלל בנטייה.

כאמור, לא יידרש עוד ניקוד של מילות יחס.

פירוט מילות היחס הנדרשות :

אחרי, (מ)אחורי, אין, אל, אצל, את (2), בלעדי, בשביל, כל, כלפי, כמו, מן, בפני / לפני / מפני, על, עם, (מ)תחת

V. פרק ו' – אותיות השימוש

בפרק זה תידרש התלמידה לנקד את אותיות השימוש מש"ה וכל"ב בהתאמה לכלליהן וכן תידרש לקבוע תקינות הגייה.

בנושא זה לא יידרש ניקוד מ' השימוש לפני י' שוואית, וכן לא יידרש ניקוד ה' הידיעה לפני י' שוואית ולפני מ' ההווה בבניינים פיעל ופועל.

VI. פרק ז' – תיקוני הגייה

כסיכום לנזכר בפרקים שלעיל התלמידה תידרש לקבוע תקינות הגייה בכל מערכות הלשון : במערכת הפועל, במערכת השם, במערכת שם המספר ובנטיית מילות היחס.

במערכת הפועל הדרישה מתבססת על הידע הנרכש עם הוראת הניקוד הפעיל באופן יסודי ומקיף.

במערכת השם נדרשת שליטה לשונית בתחום של זיהוי המין בשם העצם, בצורת הריבוי המתאימה ובדיוקי משמעות.

לדוגמה : דבורים / דבורות, משקפיים עגולים / משקפיים עגולות, עט אדום / עט אדומה.

הערה : בתוכנית זו מופיעים תיקוני ההגייה הנדרשים בכל פרק מפרקי שם העצם.

בנספח 3 מופיעות רשימות תיקוני הגייה, אך יש לשים לב שהן אינן לפי סדר הפרקים ואינן מקיפות את כל החומר הנדרש.

ההוספות במערכת השם

תקציר

הפרקים הבאים מובילים להבנה של מבנה שמות העצם בשפה ושל דרכי תצורתם.

- א. דרכי תצורה : שורש ומשקל, בסיס וסיומת, מיזוג בסיסים, שאילה מלעז
- ב. המשמעויות של המשקלים ושל צורני הגזירה
- ג. זיהוי שורשים במערכת השם
- ד. הבנת תהליכים דקדוקיים - לשוניים

פרקים אלו ניתן ללמד כיחידה בפני עצמה או בשילוב הניקוד הפעיל של שם העצם.

א. דרכי תצורה

דרכי תצורה הן האמצעים והקריטריונים המובילים להבנת מבנה השמות בשפה ומשמעויותיהם, להרחבת אוצר המילים, ולהכרת שמות חדשים.

התלמידה תידרש להכיר את דרכי התצורה הבאות :

1. שורש ומשקל

בשם העצם קיימות תבניות קבועות - משקלים קבועים שלתוכם יוצקים שורשים, ועל ידי כך נוצרים שמות שונים. לרוב המשקלים יש משמעות ייחודית המשותפת לשמות במשקל. לעיתים יש למשקל מספר משמעויות.

המשמעויות המאפיינות את המשקלים רחבות, כמו: מחלות, מכשירים, מקומות. לדוגמה: משקל פֶּעֶלְתַּת – משמעות אופיינית של מחלות - שורש ד-ל-ק: דִּלְקַת משמעויות מסועפות ורבות זוהו במשקלי העברית. מתוכן נבחרו להוראה המשמעויות הבולטות. המשמעויות הנדרשות מוצגות בהמשך.

2. בסיס וצורן גזירה סופי (בסיס וסיומת)

בסיס הוא המונח המתייחס למילה קיימת בשפה המהווה בסיס לבניית שם חדש. צורן גזירה סופי הוא המונח המתייחס ליחידת לשון קצרה המצטרפת לבסיס כסיומת ויוצקת בו את המשמעות החדשה. לדוגמה: בסיס: יָצַא + צורן גזירה סופי נושא משמעות של בעל מקצוע: סָן = יְצוּאָן בסיס: חִידָה + צורן גזירה סופי נושא משמעות של אוספים: סוֹן = חִידוֹן בדרך תצורה זו אין צורך לזהות שורש ומשקל, אלא יש לציין את השם הבסיסי ואת הסיומת. (בתוכנית החדשה, בשלב זה, לא תידרש הבחנה בין צורן גזירה לצורן נטייה).

3. מיזוג בסיסים – הרכב, הלחם וראשי תיבות

הבהרת המושגים

הרכב והלחם הם צירוף של בסיסים (מילים בשפה) למילה אחת. ההרכב הוא צירוף של בסיסים שלמים, לדוגמה: אֶלְחוּט = אֵל + חוּט, חִידָק = חִי + דִּק ההלחם הוא צירוף של בסיסים שבורים, כלומר: מילים שאינן שלמות, רְמָז + אֹר, מִדְחָן = מִד + חָנָה ראשי תיבות – רצף של בסיסים מקוצרים מקבל לעיתים מעמד של מילה חדשה ותקנית. לדוגמה: תנ"ך = תורה, נביאים, כתובים, מִפְ"ם = מגלה כיוון מרחק, דו"ח = דין וחשבון (שמות אלו ניתנים לכתיבה בגרשיים או בלעדיהם).

4. שאילת מילים לועזיות

העברית סופחת שמות רבים משפות לועזיות ו"מאזרחת" אותן באופנים שונים. התלמידה תיחדר להכיר שני אופנים: שאילה מלאה ושאילה חלקית. שאילה מלאה - המילים משתלבות בעברית כפי צורתן המקורית, לדוגמה: רובוט, טלפון, בנק. שאילה חלקית - המילים מתאימות את עצמן למבנה השפה העברית באמצעות הוספת צורנים סופיים, כגון סָה, סָהָה, לדוגמה: כימיה, היסטוריה, סמנטיקה.

ב. משמעויות המשקלים בשם העצם ומשמעויות צורני הגזירה

התלמידה תכיר את המשמעויות העיקריות של המשקלים במערכת השם ואת צורני הגזירה נושאי המשמעות.

בהתאם לכך תבין התלמידה את מבנה השמות בשפה, ותוכל לזהות מילים בלתי מוכרות או חדשות.

המשמעויות העיקריות הנדרשות במשקלים ובצורני הגזירה הן למשל: עיסוק, מקום, מכשירים, מום ומחלה ועוד. (פירוט מלא בטבלה שלהלן).

בפרק זה יידרשו שמות מן השלמים בלבד ורק המשמעויות המופיעות בטבלה שלהלן.

משמעות המשקלים וצורני הגזירה (צורנים סופיים)

משמעות	משקל/ צורן סופי ⁷	הדגמות
בעל מקצוע או עיסוק	פָּעַל	חָיֵט, צָבַע
	פָּעֵלָן/ צוּרָן סוּן	שָׁדָכוֹ / יְהַלּוֹמוֹן
	פָּעָאִי/ צוּרָן סָאִי	בְּנָאִי, גְּבָאִי / עֵתוֹנָאִי, יַמָּאִי
	הבינוני בכל הבניינים:	קַל - שׁוֹמֵר, נַפְעַל - נִבְחָר, פָּעַל- מְנַהֵל, פָּעַל - מְלַמֵּד, הַתְּפַעַל - מְתַנַּדֵּב, הַפְּעִיל - מְזַכֵּר, הַפְּעַל - מְבַטֵּל
בעלי תכונות	פָּעַל	חָלַשׁ, נָדָד, נָנַס
	פָּעַל	חָדַשׁ, קָצַר, יָשׁוּן, חָזַק
	פָּעַל	חִוֵּר, עָקַשׁ, פָּקַח
	פָּעִיל	אָלִים, צָדִיק, תִּקְוִין, תִּקְוִיף
	פָּעֵלָן	נִדְבָּו, דְּבָרָו, בִּישׁוֹן
	פָּעִיל	אָכִיל, רָגִישׁ, דָּלִיק, סָבִיל
	פָּעַל	עָגַל, עָמַק, אָרַד

⁷ ההבחנה בדרכי התצורה: שורש ומשקל לעומת בסיס וצורן סופי – תידרש רק בשמות שהבידול הינו חד משמעי. לדוגמה: בְּנָאִי – יַמָּאִי (בְּנָאִי – שורש ומשקל על פי שורש הפועל בִּנְיָה, בְּנָאִי – בסיס ים וצורן סופי, אין פועל. לא תידרש הבחנה בשמות שההבחנה אינה חד משמעית לתלמידות, כגון: שָׁקַרְן – מהשורש שק"ר, שָׁקַרְ או משם עצם שָׁקַר).

<p>פֶּעַל- כּוֹאֵב, מְאוּס, זָקוּן, חָכֵם, גָּדוֹל</p> <p>נִפְעַל- נִכְבָּד, פֶּעַל- מְרַתֵּק,</p> <p>פֶּעַל- מְזַיֵּף, הִתְפַּעֵל- מִתְהַדָּר</p> <p>הִפְעִיל- מִפְעִים, הִפְעֵל- מִשְׁלֵם</p>	<p>בינוני של כל הבניינים :</p>	<p>שמות תואר</p>
<p>אַמְתִּי, עֲצֵמָאִי, חוֹלְנִי, צְמוּחוֹנִי</p> <p>מוצא: צְרָפְתִּי, עֲרָבִי (עֲרָבִי), יִשְׂרָאֵלִי</p>	<p>צורן סי / סאי / סני / סוני</p>	
<p>אָדָם, סָגֵל, יָרֵק</p>	<p>פֶּעַל</p>	<p>צבעים</p>
<p>מִשְׁכּוֹ, מִדְבָּר, מִטְבַּח, מְחַלֵּף</p>	<p>מִפְעֵל</p>	<p>מקומות</p>
<p>מִשְׁתַּלָּה, מִסְעָדָה, מַעֲבָדָה</p>	<p>מִפְעֵלָה</p>	
<p>צִרְכָּנִיָּה, מֵאֲפִיָּה, עִירָיָה,</p>	<p>צורן סיה</p>	
<p>מִשְׁפָּד, מִחֻשָּׁב, מִבְּרֵג</p>	<p>מִפְעֵל</p>	<p>כלים ומכשירים</p>
<p>מִצְלָמָה, מִסְרָגָה, מְגַרְפָּה</p>	<p>מִפְעֵלָה</p>	
<p>מְקַרֵּר, מְאֹרֵר, מְקַפֵּא</p>	<p>צורת בינוני</p>	
<p>מְטוֹרָיָה. שְׂמִשְׁיָה, מְלַחֵיָה</p>	<p>צורן סיה</p>	
<p>מְכוּנִית, מוֹנִית, מְשַׁאֵית</p>	<p>צורן סית</p>	<p>כלי תחבורה</p>
<p>חָגֵר, אֶלֶם, עֵנָר</p>	<p>פֶּעַל</p>	<p>מומים ומחלות</p>
<p>אֲדָמָת, דִּלְקָת, חֲצָבָת</p>	<p>פִּעְלָת</p>	
<p>דְּבָאוֹן, שְׁגֵעוֹן</p>	<p>פִּעְלוֹן</p>	
<p>גְלוּת / עֲנִיּוּת, רוֹחֲנִיּוּת</p>	<p>צורן סות / סיות</p>	<p>שמות מופשטים</p>
<p>פֶּעַל: פִּעְלָה – שְׂמִירָה, פִּעְלָה- שְׂרָפָה, פִּעְלָה – סְעָרָה, פִּעוּל- צָחוּק</p>	<p>שמות פעולה</p>	
<p>נפעל: הִשְׁמְרוּת, הִשְׁרָדוּת</p>		
<p>פֶּעַל: פִּעוּל- כּוּוֹן, פִּעֵלָה - כּוּוֹנָה</p>		

<p>פֶּעַל : מִימְנוּת</p> <p>הַתְּפַעֵל : הַתְּכַנְסוּת</p> <p>הַפְּעִיל : הַפְּעֵל- הַסָּפֵס, הַפְּעֵלָה-</p> <p>הַסְּמָה</p> <p>הַפְּעַל : מַפְרָעוֹת</p>		
קִטְנָטוֹ, צְהַבְהָב, קִצְרָצֵר	פְּעֻלָּעַל	משקלי הקטנה
דְּבוּן, סְפִלוּן, סְפָרוֹן	צוּרֵן סוּן	
כְּפִית, שְׁקִית, מְפִית	צוּרֵן סִית	
נִנְרָת, רִפְבָּת, צְנָרַת	פְּעֻלָּת	קבוצות ואוספים
תְּפִאוּרָה. תְּחִבּוּרָה, תְּחִלּוּכָה	תְּפֻעוּלָה	
חִידוּן, שְׁאֵלוֹן, תְּשׁוּבוֹן, תְּקִנּוֹן	צוּרֵן סוּן	
יוֹמוֹן, שְׁבוּעוֹן, עָלוֹן (עלה=דף), עֵתוֹן, מְקוֹמוֹן	צוּרֵן סוּן	כתב עת
עֵבְרִית, יְוֹנִית, אֲרָמִית	צוּרֵן סִית	שפות

דיוקי הגייה בהתאמה למשמעויות המשקלים

בנוסף לזיהוי המשמעויות האופייניות למשקלי השם תידרש התלמידה לקבוע מהו אופן ההגייה הנכון של שמות שימושיים שבהם שכיחים שיבושים בהגייה.

זיהוי ההגייה התקינה במקרים שיוצגו להלן מתבסס על התאמה למשמעויות המשקלים שהופיעו לעיל.

לדוגמה:

מהי ההגייה התקנית של השם "מכבסה"? מכבסה או מכבסה?

תשובה: מכבסה – משקל המקומות, מפעלה.

אסופת דיוקי הגייה המתבססים על משמעויות המשקלים

- בעלי מקצוע - משקל פֶּעַל : צָבַע (שם זה אינו בסיומת סאי).
- בעלי מקצוע בסיומת סאי: חֲשֵׁמְלַאי, טְכָנַאי, קַפָּאי ועוד (כאמור, סיומת סאי מאפיינת את שמות התואר).
- מקומות – משקל מְפַעֵל: מְחַלֵּף (ולא מְחַלֵּף), מְבַנֵּד (קרוון)
- מקומות -משקל מְקַטְלָה: מְשַׁתְּלָה, מְכַבְּסָה, מְחַלְבָה

בשמות הנ"ל שכיח השיבוש על דרך מפעלה, אולם יש להתאים את השמות למשקל המקומות, ולא למשמעות משקל המכשירים.

- מכשירים – משקל מפעל: מְגַהֵץ, מְצַנֵחַ, מְחַשֵב ובמרובעים: מְטַאָטֵא. בשונה ממכשירים במשקל מפעל מציינים משקלי ההווה מכשירים המבצעים בדרך כלל פעולה רצופה ועצמאית, ללא שיתוף כוח אדם: מְקַרֵר, מְאָרֵר, מְעַרְבֵל, מְיַבֵש.
- מומים ומחלות – משקל פעל ומשקל פעלת: חָרַשׁ (במקום חָרַשׁ), קָרַח (במקום קָרַח)
- מערכת - משקל תפעולה: תְּפָאוּרָה (ולא תְּפָאוּרָה)

ג. זיהוי שורשים במערכת השם והבנת התהליכים האופייניים

שורשים מגזרות החסרים והנחים (הנחשלים) מבטאים פעמים רבות את תכונותיהם במערכת השם בדומה למאפייניהם ממערכת הפועל.

התלמידה תיזכר ששורשי הגזרות הללו במערכת השם על פי סימני ההיכר האופייניים לכל גזרה.⁸

ניתוח שורשים במערכת השם מסייע בהבנת השמות ומפתח חשיבה לשונית-דקדוקית על ידי היכרות עם המאפיינים של כל גזרה והשלכותיהם על מבנה השמות ואופן ניקודם.

יש לשים לב, בנושא זה יכללו גם שמות שאינם נדרשים בפרקי הניקוד הפעיל או אינם נדרשים במשמעויות המשקלים, לדוגמה: תושב (י-ש-b), הורדה (י-ר-d) וכן זיהוי השורש ביתר השמות במשקל הפעלה.

הערה: הצגת התהליך ממשקל היסוד אל השם בגזרה מסייע בהבנת התהליך של זיהוי השורש, אך בבחינה לא תיזכר התלמידה לקבוע את משקל היסוד אלא לזהות את שורש השם ואת הגזרה ולציין את התופעה האופיינית לגזרה.

התהליך האופייני לשורשי חפ"נ וחפ"צ

פה"פ נ' נשמטת בבואה בשווא נח, ודגש משלים מופיע בעה"פ.

לדוגמה:

מְפַעֵלַת ← [מְנַגֵּבַת] ← מְנַגֵּבַת

מְפַעֵלַת ← [מְיַצֵּקַת] ← מְיַצֵּקַת

הַקְטִילָה ← [הַנְצִילָה] ← הַנְצִילָה

התהליך האופייני לשורשי נפ"י

פה"פ י' משמיטה את השווא והופכת לאות נחה.

במערכת השם האות הנחה היא ו', והיא יוצרת חולם מלא או שורוק ולעיתים נדירות י' נחה, כמו מִיטָב, מִיטָר.

⁸ בפרק זה לא תיזכר התלמידה לנקד את השם. השם יופיע מנוקד.

לדוגמה :

מְפַעֵל ← [מִיִּשֵׁב] ← מוֹשֵׁב.

הַפְעֵלָה ← [הַיְרַדָּה] ← הוֹרְדָה

בינוני בבניין הַפְעֵל ← [מִיִּצָר] ← מוֹצֵר

התהליך האופייני לשורשי נל"ה ונל"א

1. לה"פ ה' נותרת נחה בסוף מילה ולפניה קמץ (סה) או סגול (סה), לדוגמה : שָׁנָה, מְצַנָּה, מְכַסֶּה, מְקַלָּה (טוסטר).
2. חילופי אהו"י – לה"פ ה' לעיתים מתחלפת ב"י או ב"א, לדוגמה : הַפְנִיָה, מְשׁוֹאָה, הַלְנֹאָה.
גם לה"פ א' לעיתים מתחלפת ב"י, לדוגמה : בְּטוּי, מְצוּי.

3. ה' נעלמת, נשמטת, לדוגמה : אָח, בֶּן, שְׁתֵּי (משקל פְּעִילָה - שְׁתֵּיהָ ← שְׁתֵּיהָ)

4. סיומות אופייניות לגזרת נל"ה, לדוגמה : לְקַנּוֹת, זְכוּת, תְּגִלָּת, רְצוֹן

התהליך האופייני לשורשי ע"ו / ע"י

בשרשי ע"ו – בפועל ובשם - באות לידי ביטוי שתי תופעות : היאלמות והיעלמות, כלומר : עה"פ ו' לעיתים הופכת להיות נחה ופעמים אחרות היא נשמטת (בפועל : קִמְתִּי או אָקוּם).

היאלמות – מְפַעֵל ← [מְקוֹם] ← מְקוֹם

מְפַעֵל ← [מְשׁוֹט] ← מְשׁוֹט

היעלמות - הַפְעֵלָה ← [הַקְוָמָה] ← הַקְוָמָה

פְּעִילָה ← [קְוִימָה] ← קְוִימָה

ומגוון שמות : נר (נ-ו-ר), רָמָה (ר-ו-ס).

התהליך האופייני לשורשי ע"ע

בשורשי ע"ע שאינם על דרך השלמים נשמטת עה"פ ובמקומה דגש בלה"פ.

לדוגמה :

סָפָה (ס-כ-ד), מְסַבָּה (ס-ב-ב), תְּפַלָּה (פ-ל-ל).

התופעה של שמות משורשי ע"ע שלה"פ עיצור אחרון, ולכן לא יופיע בהם דגש בעיצור אחרון – תילמד רק על פי רשימת השמות המופיעים בפרק השמות הנדגשים בנטייה, לדוגמה : לֵב, מְסָךְ.

הערה : לא יידרש שם פעולה בע"ע בכל הבניינים.

יש לשים לב כי בפרק זה לא יידרשו השמות שלא ע"ד גזרתם.

לדוגמה:

תְּשׁוּעָה-משורש י-ש-ע ע"ד ע"ו, מְסוּי – משורש מ-ס-ס ע"ד ל"ה, תְּקוּפָה – משורש נ-ק-ף ע"ד ע"ו,
תְּצוּגָה – משורש י-צ-ג ע"ד ע"ו, מְשִׁט-ש-ו-ט ע"ד פ"נ וכד'

ד. הבנת תהליכים דקדוקיים – לשוניים

את התהליכים הנמנים להלן נדרשת התלמידה להכיר במהלך הלמידה של מערכת הפועל. גם במערכת השם היא תפגוש תהליכים אלו ותידרש לזהותם ולהבינם:

- תנועות מתקיימות-בלתי משתנות ותנועות משתנות
- הבנת הניקוד על הבסיס של כללי הניקוד / חוק ההברות
- חיטוף – שווא שיסודו בתנועה (צְמִידִים, מְסָמְרִים)
- חיטוף באות גרונית יבוא לידי ביטוי בדרך כלל בהצבת חטף במקום השווא
- פירוק צרור שוואים נעים והיווצרות שווא מרחף (מְלָכִי-, מְאָמְרִי-)
- הגייה מורחבת של תנועות קטנות בהשפעת הגרוניות, ובמינוח אחר: הנמכת תנועה, (מְחָסוּן, מְחָלְף)
- תיאום תנועות (מְעַמֵּד, נְאָמֶן)
- תשלום דגש (בְּאוּר, פְּרִשָּׁה)
- פתח גנובה
- שיכול (שְׁתִּדְלֶן)
- הישמטות עיצורים / הידמות עיצורים (הִתְמַמּוֹת, סְכָה, מְכָר, הִצְנָה)
- תהליכי הנחות בגזרות הנחות, ובמינוח אחר: "כיווץ דיפתונג" (מוֹסָד, מוֹסָר, מְקוֹם)

VII. תחביר

מבוא להוראת תחביר

לימוד התחביר משפר את רמת השיח של התלמידות, מפתח מיומנויות ניסוח ומגוון את ההבעה בכתב ובעל פה.

בנוסף לכך, משדרג את היכולת של התלמידות להבין באופן ממוקד ובהיר רובדי לשון שונים - אף כאלו שאינם מהשפה הדבורה: לשון מקרא, לשון חכמים ועוד, ולהבדיל - קטעי ספרות, פרוזה, עיתונות ועוד.

הוראת התחביר בתוכנית לימודים זו מתבססת בעיקרה על השיטה הצורנית הפורמלית: הגדרת מושגים ואפיון מבני המשפטים השונים, אולם משולב בה גם הצד הפונקציונלי המקנה דיוקי ניסוח ותיקון לשיבושי לשון שכיחים⁹ והנחלת כללי הפיסוק באופן מוקפד.

מבוא לתוכנית הלימודים בתחביר

התוכנית החדשה בלשון ובדקדוק מובילה לשינויים הדורשים מצוות ההוראה היערכות מחדשת, וללא ספק - מאתגרת.

על רקע השינויים הרבים שהוחלו הוחלט לעת עתה לא לבצע שינויים כלשהם בהוראת התחביר, דהיינו: חומרי ההוראה המוכרים בתחביר יידרשו אף להבא ללא הפחתות וללא הוספות כלל. עם זאת, ניסוח התוכנית בתחביר ופרסומה כדלהלן מהווים הזדמנות טובה לקביעת קריטריונים משותפים ולהגדרת מינוחים אחידים. כל אלו יחייבו מעתה את הכול.

חשוב לציין, שעל המורה לתחביר לתת דעתה לתרגל עם תלמידותיה במשפטים או בטקסטים במשלב לשון בת זמננו המדוברת או הכתובה.

בנוסף לכך, מן הראוי להימנע מהתמקדות במילים או במשפטים השנויים במחלוקת, העיסוק במשפטים אלו גורם תסכול ולדיונים עקרים.

תוכנית הלימודים בתחביר - יחידות ההוראה

1. חלקי הדיבור¹⁰

היכרות עם חלקי הדיבור השונים מהווה תשתית ויסוד להקניית התחביר. סיכום חלקי הדיבור: הפועל, השם והמילות פירוט חלקי הדיבור:

- הפועל
 - השם - כולל: שם תואר, שם מספר, כינויי גוף וכינויי רמז
 - המילות - כולל: מילות יחס, מילות קישור (או חיבור), מילות קריאה ומילות שאלה
- על התלמידות להכיר את חלקי הדיבור, כלומר: להבין את מהותם, לזהות את מאפייניהם ולהבחין ביניהם.

2. חלקי המשפט – תפקידים תחביריים

זיהוי התפקיד התחבירי של כל חלקי המשפט השונים:
א. עיקרי המשפט: הנושא והנשוא

⁹ לדוגמה: יש לי הזכות, ולא: יש לי את הזכות. (לפני נושא לא יופיע סימן יחס.)

¹⁰ מונח נרדף: חלקי דיבר

- ב. טפלי המשפט : המושא¹¹ והתיאור¹², הלוואי והתמורה¹³
 ביחידה זו יש להבחין בין משלימי השם : הלוואי והתמורה לבין משלימי הפועל : המושא והתיאור.
 ג. מוספי המשפט : קריאה, פנייה, הסגר (קפ"ה)

3. סוגי משפטים לצד מושגים נלווים

- בהוראת התחביר מקובל כיום להתייחס לשלושה סוגים של משפטים : משפט פשוט, משפט מאוחה ומשפט מורכב. לכל אחד משלושת סוגי המשפטים הללו ניתן למצוא שילובים של דגמים מיוחדים : דגמים מיוחדים : משפט בעל חלק ייחוד, משפט חסר, משפט בעל נושא סתמי ומשפט בעל חלקים כוללים (פירוט לאחר המשפט הפשוט).

א. המשפט הפשוט

- התייחסות למהותו (נושא אחד ונשוא אחד)
- התייחסות למבנה מרכיביו לפי שני הסוגים : המשפט הפשוט הפועלי והמשפט הפשוט השמני
- פירוט הסעיפים בפועלי :
- טפלי המשפט משלימי הפועל ונשוא מורחב¹⁴
- פירוט הסעיפים בשמני :
- טפלי המשפט משלימי השם והיכרות עם האוגד
- נשוא יש / אין
- דגם "אסור לעשן" \ "אין לעשן" \ "חבל לעשן" \ "צריך לעשן" (הניתוח : נשוא + שם פועל נושא)¹⁵

¹¹ אין דרישה להבחין בין מושא ישיר למושא עקיף.

¹² יש להכיר את תשעת התיאורים השונים כבסיס להבנת הקשרים הלוגיים : מקום, זמן, אופן, מידה וכמות, תכלית, סיבה, תנאי, ויתור/ניגוד ומצב (כיום הסיווג אינו לוואי מצב, אלא תיאור מצב, כי אמנם יש כאן מתאר לשם העצם אך בשעת ביצוע הפעולה, ולכן הולם יותר לסווגו כמשלים פועל – תיאור מצב).

אולם לא תידרש הבחנה סמנטית בין סוגי התיאורים (– התלמידה לא תידרש לזהות את סוג התיאור או להבחין בין סוגי תיאורים).

יש להבחין בין תיאורים ללוואים המביעים תוכן דומה. לדוגמה : רחל נסעה לירושלים. / הנסיעה לירושלים התארכה.

לא תידרש הבחנה סמנטית בין סוגי הלוואים. (כלומר : אין להתייחס למושגים : לוואי זמן, לוואי מקום וכו').

¹³ התמורה הינה סוג של לוואי. בהוראת התמורה – כדי לזהותה בנקל – יש להתייחס לסוגיה השונים : תמורה נרדפת המציגה נרדפות והקבלה לתוכן הראשוני, תמורה מבארת המוסיפה הסבר או מידע (ניתן למצוא מילות ביאור כמו : כלומר, זאת אומרת וכו'י"ב). ותמורה מדגימה המציגה דוגמא אחת מתוך שלל (ניתן למצוא מילות הדגמה, כמו : כמו, כגון, לדוגמא וכיוצא בזה).

לא יידרש זיהוי סוג התמורה, הפירוט שלעיל הינו המלצה להוראה יסודית של נושא התמורה.

¹⁴ קיימות שתי גישות שונות לקביעת התפקיד התחבירי של שם הפועל המופיע לאחר הפעלים : אהב, ידע, למד, החליט, הבטיח וכד'. ההכרעה בתוכנית זו : התפקיד התחבירי של פעלים אלו עם שם הפועל הצמוד להם הוא נשוא מורחב.

¹⁵ ההוראה האחידה לכל הדגמים הללו : שם הפועל יופיע כנושא בכל הדגמים הללו, אף על פי שיש גישות נוספות לניתוח חלק מהדגמים הנ"ל.

- פיסוק – פיסוק מותאם בסוף משפט (נקודה), סימן שאלה, סימן קריאה, סימן שאלה וקריאה – בהתאם לתוכנו של המשפט). פיסוק תמורה, קריאה, פנייה והסגר - עפ"י הכללים.

פירוט הדגמים המיוחדים :

❖ **משפט בעל חלק ייחוד** - איחוד קריטריונים ומינוחים
חלק ייחוד - חלק טפל העומד בראש המשפט כשלפניו אין סימן יחס.
כינוי מוסב - סימן היחס המופיע בנטייה בגוף המשפט ומתייחס לחלק הייחוד בהתאמת הגוף.

❖ **משפט חסר** - איחוד קריטריונים ומינוחים¹⁶
 איבר שני במשפט מאוחה¹⁷ המציג הקבלה בין האיברים באופן שהנשוא החסר באיבר זה זהה בתוכנו לנשוא שבאיבר א', וההיגיון משלימו. לדוגמה: האם הכינה את הארוחה, והילדים - את שיעורי הבית (ההשלמה: הכינו).
פיסוק - באיבר החסר יופיע קו מפריד במקום הנשוא החסר.

❖ **משפט בעל נושא סתמי** - איחוד קריטריונים ומינוחים
 זיהוי משפט בעל נושא סתמי עפ"י התאמה לאחד מן הדגמים שלהלן:
 1. פועל בהווה רבים במשפט ללא נושא, אולם הנושא הנעלם ניתן להשלמה, והוא "הכל".
 דוגמה:
 מדברים ברחוב על הדבר. (הכל מדברים...)
 2. פועל בגוף נסתר או נסתרים בזמן **עבר** או **עתידי**.
 דוגמה:
 סיכמו על... / יסכמו על... / סוכם על...
 3. משפט ללא נושא מוגדר שאין אפשרות להשלימו.
 דוגמה: חם לי.

❖ **משפט בעל חלקים כוללים**

- התייחסות למהותו ולמבנהו
- הקשרים הלוגיים במשפט הכולל: הוספה, ניגוד, צמצום וברירה
- מושגים נלווים:
- חלקים כוללים
- ביטוי מכליל - פותח או מסכם
- פיסוק משפט בעל חלקים כוללים יידרש רק בחלק השחבור. משפטים לניתוח יינתנו מפוסקים.

ב. המשפט המאוחה

¹⁶ עפ"י ספרי התחביר המצויים קיימים שני דגמים נוספים למשפט חסר, אולם הם אינם נדרשים בתוכנית הלימודים. (משפטי תשובה לשאלה ומילים המביעות תוכן של משפט שלם, כמו "גשם!" וכיו"ב)

¹⁷ יש לשקול ללמד דגם זה של המשפט החסר במסגרת ההוראה של המשפט המאוחה.

- התייחסות למהותו ולמבנהו
- הקשרים הלוגיים במאוחה: הוספה, ניגוד¹⁸, ברירה, סיבה ותוצאה וביאור¹⁹
- פירוט של מילות הקישור האופייניות לקשרים הלוגיים הנ"ל והיכרות עימם
- מושג נלווה: איבר \ איברים \ איבר א' איבר ב' וכו'
- תחימת האיברים באופן גרפי או מילולי²⁰
- זיהוי המבנה התחבירי של אחד מן האיברים (פשוט, בעל חלק יחוד, בעל נושא סתמי, חסר, בעל חלקים כוללים, מורכב)²¹
- פיסוק המשפט המאוחה יידרש רק בחלק השחבור. משפטים לניתוח יינתנו מפוסקים.

ג. המשפט המורכב

- זיהוי המשפט המורכב עפ"י סממנים צורניים:
 - א. ביטויי שעבוד הכוללים את שי"ן השעבוד (או את ה"א השעבוד לצד פעלים בהווה)²²
 - ב. ביטויי שעבוד נוספים שאינם כוללים את שי"ן השעבוד (רשימה סגורה): אם, כי, כאשר, אשר, לו, אילו, אפילו, כאילו²³.
 - ג. מילת שאלה הפותחת משפט שאלה כשלצידו אגף נוסף (החלק העיקרי).

משפט שאלה (פסוקית)
 לדוגמה: שאלתי אותך | מה השעה.

 - ד. פסוקית של ציטוט דברים.

(עיקרי) (פסוקית)
 ציטוט דברים (פסוקית)
 לדוגמה: המורה אמרה: | "הוצאנה דפים!"
 בתורה כתוב: "ואהבת לרעך".
- מושגים נלווים: חלק עיקרי, פסוקית/יות, ביטוי שעבוד

¹⁸ הקשר הלוגי המבטא ניגוד כולל את גוני הניגוד: ניגוד בסיסי (אבל, אך וכיו"ב), עימות והשוואה (לעומת זאת וכיו"ב) וויתור (למרות זאת, אעפ"כ). יש להכיר גוונים אלו לצורך הבנת הוראות בשחבור.

¹⁹ קשרים לוגיים נוספים של זמן ושל תכלית במשפט מאוחה לא נדרשו עד כה בתוכנית התחביר של מבחן החוץ, ולכן אינם נדרשים בתוכנית המתפרסמת בזאת. (כפי שצוין בראש פרק התחביר, תוכנית זו מהווה סיכום לתוכנית הלימודים שנלמדה עד כה, ללא תוספות.)

²⁰ דוגמה לתחימה גרפית: האם נחה, והילדים שיחקו.

דוגמה לתחימה מילולית:

איבר א' מהמילה האם ועד נחה,

איבר ב' מהמילה והילדים ועד שיחקו.

²¹ הכרעה בתוכנית זו לסווג כמשפט בעל נושא כולל משפטים בעלי נושא אחד מפורש ומספר נשואים גם כאשר לכל אחד מהם מצטרפים משלימים, לדוגמה: הנער למד "שניים מקרא" בבית הכנסת בהתלהבות רבה וקרא "אחד תרגום" בביתו בהתמדה גדולה – משפט פשוט בעל נושא כולל.

²² ו' החיבור אופיינית למשפט מאוחה (או להוספת חלקים כוללים), היא מופיעה במשפט מורכב רק בשני מקרים: בביטוי הסיבה "הואיל ו..." ולעיתים לפני פסוקית מצב, לדוגמה: הילד יצא מביתו וילקוטו על שכמו (-כשילקוטו...).

²³ יש ביטויי שיעבוד נוספים שאינם כוללים את ש' השיעבוד ואינם נכללים ברשימה הסגורה: אלמלא, למען, פן, שמא – ביטויים אלו ודומיהם אינם נדרשים.

- תחומות הפסוקית או הפסוקיות באופן גרפי או מילולי
- קביעת המבנה התחבירי של חלקי המשפט המורכב (פשוט, בעל חלק יחוד, בעל נושא סתמי, חסר, בעל חלקים כוללים, מאוחה, פסוקיות מורכבות)
- זיהוי התפקיד התחבירי של הפסוקית/יות:
פס' נושא, פס' נושא, פס' לוואי, פס' מושא ופס' תיאורית
- פירוט הפסוקיות התיאוריות נדרש רק לצורך הבנת הקשרים הלוגיים ולצורך הבנת הוראות בשחבור²⁴ (פס' זמן, פס' מקום, פס' סיבה, פס' תכלית, פס' ויתור, פס' תנאי, פס' מצב (ולא פסוקית לוואי מצב), פס' אופן-השוואה ותוצאה).
לא תידרש בניתוח משפטים הבחנה סמנטית של סוגי התיאורים.
- משפטים לניתוח יינתנו מפוסקים.
- פיסוק המשפט המורכב יידרש רק בחלק השחבור²⁵.

4. שחבור

- פירוק ובנייה של משפטים בהכוונה לדרישות מסוימות ועל בסיס של נתונים קיימים
- המרת סוגי משפטים ממבנה אחד למבנה אחר
- המרת תוכן מפעיל לסביל ולהיפך
- המרה מדיבור ישיר לעקיף ולהיפך
- הצגת תוכן מסוים באמצעות דגמים תחביריים שונים. לדוגמה: תוכן של סיבה ותוצאה בשלושה סוגי משפטים: פשוט, מאוחה ומורכב
- המלאת תרשימים, טבלאות והיצגים גרפיים שונים. ניסוח למשפטים עפ"י הכוונה לדגמים מסוימים.
- פיסוק המשפטים המשוחברים עפ"י הכללים

5. תקינות בלשון הנדרשת בתחביר

- התאמת נושא- נושא- אוגד במין ובמספר
- העדר מילת יחס לפני נושא (יש לי את הספר).
- שימוש תקין במילות השלילה "אין" או "לא"
- דיוקי לשון במילים המקדימות תיאורים, בקישוריות וביטויי שיעבוד המקדימים פסוקיות:
-אות יחס יתרה: בכדי, באם
-ש' השיעבוד לא תופיע לאחר המילים הבאות: מילות שאלה (פרט לימי ש.. 'מה ש..),
אפילו, בגלל, בטרם, כאילו, למרות, למען, על אף.
-שימוש מוטעה בקישוריות משפט מאוחה במקום קישורית משפט מורכב:
היות → (צ"ל היות ש...), במידה → (צ"ל במידה ש...), ייתכן → (ייתכן ש...), פרט ל-
הואיל ו...
-שימוש מוטעה של קישוריות משפט מורכב במשפט מאוחה: או ש →

²⁴ בהחלטה זו יש ביטוי לאיחוד הדרישה של זיהוי תיאורים ושל זיהוי פסוקיות תיאוריות.

²⁵ כללי הפיסוק המחייבים במשפט המורכב מופיעים רק בדיבור ישיר (ציטוט דברים) ובסוף משפט.

(לפי כללי הפיסוק המעודכנים, פסיק בין חלקי המשפט המורכב נתון לשיקול דעתו של המפסק, ולכן לא יידרש מהתלמידות.)

- שימוש מוטעה של מילות שאלה במשפט חיווי, לדוגמה: יצאנו לטיול מתי שזרחה השמש (שיעבוד שגוי).
הערה: השימוש במילות השאלה 'מי' ו'מה' במשפטי חיווי – תקין, לדוגמה: מי שטרם בערב שבת...
● דיוק בניסוח הסגר המקביל בתוכנו לחלק עיקרי במשפט מורכב:
-כנראה, הם לא יגיעו. / נראה שהם לא יגיעו.
-כידוע... / ידוע ש...
-כמובן... / מובן ש...
-בוודאי... / ודאי ש...
-

נספחים**נספח 1 – ההפחתות במערכת הפועל****גזרת השלמים**

לא יידרש ניקוד צורת הנוכחות והנסתרות בעתיד ובציווי. עיקרון זה תקף ביחס לכל הגזרות במערכת.

כידוע, ניתן להשתמש בצורות הנוכחים והנסתרים במקום בצורות הנ"ל, ואכן בלשון הדבורה צורות הנוכחות והנסתרות שימושיות פחות.

גזרת הגרוניות

לא יידרש :

- משקל אפעל בגזרת פ"ג בבניין קל בזמן עתיד וציווי,
- נחי פ"א (חמישה שורשים : א-ה-ב וכו')
- משקל אפעל בשורשי פ"א.
- בבניין הופעל לא יידרשו צורות העבר והעתיד.

גזרת חסרי פ"נ וגזרת חסרי פ"צ

- לא יידרשו החריגים : נ-ח-מ ונ-ח-ת.
- תופעת השורשים הניטים על דרך השלמים לא תדרוש העמקה, ואין צורך להציג רשימת שורשים לשינון (כגון הַנְּבִיט).
- בבניין הופעל לא יידרשו צורות העבר והעתיד.

גזרת נפ"י

- לא יידרשו החריגים : י-ח-ל וי-ר-ה בנפעל עתיד, י-ח-ד וי-ק-ע י-ל-ד בקל עתיד וי-ר-ש בקל ציווי.
- לא תידרשנה צורות הנטייה המיוחדות של בניין הפעיל בצירי מלא (י-ל-ל, י-נ-ק, י-מ-ן וי-ש-ר), פרט לשורש י-ט-ב.
- בבניין הופעל לא יידרשו צורות העבר והעתיד.

הגזרות ל"א, ל"ה, עו"י

הפחתה משותפת לשלוש הגזרות :

לא תידרש נטייה שלמה בעבר ובעתיד, אלא גוף שלישי – נסתר, נסתרת, נסתרים.

נטיית הציווי לא תידרש כלל.

בבניין הופעל לא יידרשו צורות העבר והעתיד.

הפחתות נוספות בגזרות הנ"ל:

גזרת נל"א

לא יידרש משקל פֶּעַל בבניין קל בעבר (שְׁנָאתִי).

גזרת נל"ה

- לא יידרשו משקלי ההווה פֶּעַל ופֶּעַל (לָאָה, יָפָה).
- השורשים ה-י-ה וח-י-ה בבניין קל לא יידרשו כלל.

גזרת ע"ו/י

- בבניין קל לא יידרשו שורשים בעלי נטיות חריגות או שורשים הניטים במשקלים שאינם בסיסיים: השורש ב-ו-ש בכל הזמנים, משקל פָּעוּל ופֶּעַל בקל הווה: לוּט, עָר וכו'.
- בבניין נפעל לא יידרשו שורשי ע"ו הניטים על דרך פ"נ: נָצוּד, נְעוֹר וכיו"ב.
- בבניין הפעיל לא תידרש הנטייה המוארכת כבלשון תורה: הַקִּימוֹתִי וכו'.

גזרת ע"ע

גזרה זו תידרש רק בבניין הפעיל (פרט לעתיד וציווי נוכחות ונסתרות), אך לא תידרש ביתר הבניינים.

נספח 2 - ההפחתות במערכת השם

1. נטיית השייכות

לא יידרש עוד כמעט ניקוד של שמות בנטיית שייכות, להוציא שמות הבאים על דרך שיר וקול.

2. דילול רשימות לשינון

רשימות של שמות יוצאי דופן או שמות שניקודם מחייב שינון אף שאינם חריגים, יצומצמו משמעותית על פי הקריטריון של מידת השימושיות בשפה הדבורה. השמות הנדרשים בכל רשימה יוצגו להלן על פי חלוקה לנושאים. רשימות אלו הינן **רשימות סגורות**, כלומר: לא יידרשו שמות אחרים שאינם מופיעים ברשימות שלהלן.

א. בלתי משתנים - רשימת פעיל בעלי פ"ג

אָויר, הַלִּיף, הַלוֹם, אָנוֹשׁ, חֲנוּת, עֲלוּת

ב. בלתי משתנים – רשימת פעיל בעלי פ"ג

אָדיר, אֶלִּים, אֶמִּיץ, עֲלִיז, עֲתִיק, אֶלוֹף, עֲמוּד

הערה

המילים שברשימות הנ"ל נדרשות לשינון הניקוד, אף על פי שאין ניקודן משליך על אופן ההגייה באופן ישיר. ניקודן משליך על ההגייה כאשר מופיעה אות שימוש לפניהן, והגייתה של אות השימוש משתנה בהתאם לניקוד פה"פ.

ג. בלתי משתנים – משקל פעיל

בְּרִיחַ, נְגִיף, סְעִיף, פְּרִיט, צְמִיג, רְצִיף, שְׁתִּיל

ד. מקיימי הקמץ בהברה שלפני האחרונה

בְּלוֹן, וְתִיק, חֲרוֹץ, לְקוֹחַ, מְמוֹן, סְלוֹן, פְּמוּט, פְּעוּט, רְהִיט, שְׁבוּעַ (ברבים)

ה. שמות יחיד הברה ממשקל פל המבטלים את הקמץ

דָּג, דָּם, נָד, פֶּן, שְׁמִים, אָב, אָח

ו. במשקל פעל צומצמה רשימת השמות שבהם מופיע פתח לפני השווא המרחף ברבים: כָּנָף, יָרֵק, זָנָב

ז. קמץ קיים

- חריגי פעל: כְּתָב, פְּסָק, שְׁטָר, גָּזָר
 - מקיימי קמץ ברבים שאינם בקבוצות המשמעות האופייניות:
 - אֶתֶר, אֶנְדָּה, חֲשָׁד, חֲשָׁשׁ, חֲתָדָה, עֲנָק
 - חֲבִב, חֲלָשׁ
- (כאמור, לא נדרשת הבחנה בין פה"פ בחטף פתח לפתח)

ח. קמוצים נקביים

נדרש שינון של השמות ממשקל פעולה ע"ג (על דרך וְעָדָה) כדי להבחין בינם לבין שמות ממשקל פעולה ע"ג על דרך נְדָבָה.

השמות הנדרשים בקבוצה זו: וְעָדָה, טַעֲנָה, לְהִקָּה, נַעֲרָה, רַעֲיָה, רַעֲמָה, שַׁעֲרָה

ט. הצרויים

השמות הצרויים הבאים במשקל פעל אינם נדרשים לשינון משום שאין להבחין בינם לאחרים כלל. רק הקבוצה על דרך יָקָן נדרשת.

השמות על דרך יָקָן: נְמֵל, כְּבֵד, חֲדַל, חֲסָר, חֲצָר

י. שמות הנדגשים בנטייה

דגש הנשמע בנטייה: אָף, גָּף, דָּף, פָּף, קָב, רָב, תָּף, דָּב
שָׁלַב, עָצַב, אָשַׁנְבּ, מִשְׁאָב, מִחָצַב
שינוי הגייתי בנטייה: חָץ, נָס, עָז, עֵת, קוֹ, שָׁן, חָק

3. ביטול רשימות לשינון

חלק מן הרשימות המוכרות מבוטל.
ביטול רשימות אלו התבסס על הקריטריון של היעדר השפעה של הניקוד על ההגייה.
להלן סיכום רשימות השמות שבוטלו לחלוטין:
- שמות בסיומת סע בפתח
- כל השמות במשקל פֶּעַל
- כל החריגים במשקלי המלעיליים והמלעיליים הנקביים (פרט למשבצות ומסגרות – יידרשו).
- הרשימות השייכות לנושאים שנכללו בהפחתות המוצגות בפרק זה, לדוגמה: רשימת השמות על דרך דְרָשָׁה, רשימת השמות על דרך פֶּלָה, ועוד
- בשמות בסיומת סוּת וסִית לא יידרשו שמות מגזרת ע"ע כלל ולא יידרשו שמות שבהם קמץ לפני סיומת סוּת וסִית, לדוגמה: דְלוּת, פְּמוּת, זְנוּת, גְלוּת, חֲצֵאִית וכד', ולכן לא תידרש לימוד רשימה.

4. סקירה ממוקדת של הפחתות נוספות בנושאים השונים

א. שמות בסיומת סוּת / סִית

- לא יידרש ניקוד צורת הרבים בשמות בסיומת סוּת (סוּיּוּת / סִיּוּת).
- שמות מגזרת ע"ע בקבוצה זו לא יידרשו. (דְלוּת, פְּחִית וכיו"ב)
- לא יידרש ניקוד של שמות הפעולה מבניינים התפעל ונפעל כלל, לדוגמה: הַמְּנִיעוּת, הַתְּפַנְסוּת, הַתְּנַהֲלוּת
- לא יידרשו שמות קמוצים בקבוצה זו (גְלוּת, זְנוּת).

ב. שמות זכריים בעלי קמץ בטל

במשקל פֶּעֶלּוֹן לא יידרשו שמות חריגים כלל (לדוגמה: צְנֹארוֹן, חֲנֹרוֹן), וכן לא יידרש ניקוד שמות בעלי עה"פ גרונית (לדוגמה: רְאִיוֹן, תְּאָבוֹן).

ג. שמות זכריים בעלי קמץ קיים

בשמות קמוצים שבהם מתקיים הקמץ בנטייה לא יידרש ניקוד פעיל כלל, אלא תידרש היכרות עם החריגה של קיום הקמץ באמצעות דרישה לתיקוני הגייה.

לדוגמה: התלמידה לא תידרש לנקד את השם "אֶתֶר" אלא לקבוע האם הקמץ מתבטל או מתקיים בנסמך ברבים.

כמו כן לא תידרש התלמידה לנקד את השמות על דרך לְקוֹחַ ואת נטייתם, אלא לקבוע את קיומו ברמת תקינות הגייה.

מכלל קבוצת השמות של מקיימי הקמץ לא תידרש התלמידה לא בניקוד פעיל ולא בתיקוני הגייה את הקבוצות:

- יחידה הברה ממשקל פל : לדוגמה : דַת, וו, סב, עב, רַץ, צג, תג, תו וכד'
 - שמות בסיומת קא בעלי צורת ריבוי קים, לדוגמה : תא, מבטא
 - אסופת שמות בודדים של מקיימי קמץ, לדוגמה : תושב, מפר, מטע, מותג ועוד
 - שמות בסיומת סן נעדרי המשמעות של מקצוע או תכונה שמקיימים את הקמץ, כגון : אַחַן, אֵיתו, אֵילו, יוֹמו, לוֹנו, לחצו, מוֹנו, סימן ועוד
- השמות פִּנס וסִלט אינם נדרשים.

ד. מלעיליים

לא יידרשו המלעיליים מהגזרות ("מלעיליים נחשלים") - ע"ו, ע"י, ל"ה, לדוגמה : גָּנו, זֵית, קֶשֶׁי, פְּרִי.

מלעיליים נקביים

- לא יינתן ביטוי לשמות בעלי צורת רבים שאינה קמוצה.
- למעשה, יופחתו המשקלים הבאים : משקל פִּעֶלְת (על דרך עִנְרַת), השמות שנגזרו מבינוני יחידה של הבניינים הפעילים, (לדוגמה : מְנַהֶלְת), וכן השמות החריגים.
- לא יופיעו שמות מקיימי קמץ בנסמך רבים ממשקל פִּעֶלְת בעלות מקצוע (לדוגמה : גִּנְנַת).
- לא יידרש ניקוד של שמות בסיומת סֶקַת.

ה. קמוצים נקביים – סיומת סָה

קבוצת השמות בסיומת סָה צומצמה באופן חד ומשמעותי, ולכן יש להתמקד ביחידות ההוראה שנותרו בפרק זה.

לא יידרש ניקוד פעיל במשקלים פִּעֶלְה והפִּעֶלְה שבהם מתקיים הקמץ על אף הריחוק מן הטעם.

ו. צרויים

במשקלי הצרויים לא יידרש ניקוד שמות בעלי צירי בהברה שלפני האחרונה, כגון : מְלִיץ, לָבב, עֶצָה. המשקלים שבהם יידרש ניקוד שמות הם מְפִעֶל, פִּעֶל, והבינוני הצרוי. במשקל פִּעֶל לא יידרש ניקוד פרט לשמות הבאים בנטייה על דרך זָקן.

כמו כן לא יידרש כלל ניקוד שמות בסיומת סָה.

ז. שמות הנדגשים בנטייה

במערכת זו לא יידרש ניקוד שמות, להוציא רשימה סגורה של שמות שימושיים בשפה שבהם נשמע הדגש בנטייה או חל שינוי הגייתי בנטייה.

ח. שם תואר בסיומת סִי

נושא זה יילמד כיחידה נפרדת, ולא יידרש בו ניקוד פעיל כלל.

שמות התואר הבאים על דרך "שלי יחיד" ירוכזו ביחידה זו **בדרישה לתיקוני הגייה**, לדוגמה : חד פִּעְמִי \ חד פִּעְמִי.

לא יידרשו שמות תואר שמקורם בנושאים שהופחתו מהדרישות לניקוד פעיל.

נספח 3 - דיוקי הגייה בשמות העצם ובתארים

יש לשים לב, כי הרשימות דלהלן הינן לקט מתוך כלל התוכנית, אולם הרשימות המדויקות והמלאות מופיעות בגוף התוכנית במקביל לכל פרק.

כללי

1. קביעת המין הדקדוקי בשמות העצם והתאמות תארים ושמות מספר.
2. גזירת התואר מנטיית שם העצם. (חד פֶּעְמִי)
3. ריבוי זוגי בדרך כלל על דרך היחיד : קוֹמְתִים
4. שימוש תקין בצורות הנפרד והנסמך על פי ההקשר :
בְּשֶׁלֶב זה (ולא בְּשֶׁלֶב זה), חֲבָרוֹת עסקיות (ולא חֲבָרוֹת)
5. משמעויות המשקלים והצורנים :
טְכָנָאי (ולא טכנאי), חקלאי לעומת חקלאי
מקומות : מְסַפְּרָה, מְרַפָּא, מְחַלֵּף
מכשירים : מְגַב, מְצַנֵּחַ, מְחַשֵּׁב, מְסַחֵט
צבעים : סָגֵל
בעלי מלאכה : צָבַע
6. דגשים והיעדרם :
מְכַחֵל, הִכְחָשָׁה, שְׁלֵבִים, (מְסוֹקִים- לעומת מְטוֹסִים)

א. שמות העצם המלעיליים

דיוקים בצורת היחיד

- חֶרֶק, אָטוֹב, כָּבֵל, שֶׁבֶל, צָדָף, מַחֲקָה
 יָרֵק - כלל העשבים, העלים והצמחיה הירוקה.
 יָרֵק - צמח האדמה המשמש מאכל לבני אדם.
 מִינֵי דַקְדוּקֵי : צוֹת צְמוֹת בְּהוֹן
 תארים : חד-פֶּעְמִי, הבדל קְטָבִי, משפט פֶּעְלִי, באופן יְחָסִי
 רבים : נְהַלִּים, רְבָעִים (רִבְעָה וגם רִבְעָה), רְטָבִים בְּחָנִים שְׁוֹקִים תְּאָרִים
 נסמך רבים : רפיון בגד כפת : דְּרָכִי- צְרָכִי- וְעָדִי- יְחָסִי- שְׁעָרִי- זְרָמִי- נְהַלִּי- תְּאָרִי- טְפָסִי-
 חֲבָלִי-כביסה (חֲבָל) לעומת חֲבָלִי-משיח (חֲבָל-כאב) שוֹקִי
 ריבוי זוגי : (ע"ד היחיד) בְּרָפִים פֶּעְמִים צְהָרִים
 לכן : בְּרָפִי- גְרָפִי-

מלעיליים נקביים

חיטוף הקמץ : רְבֹבוֹת-נוסעים, מְשֻׁמְרוֹת-כהונה
 חוֹבְרֵת חוֹבְרוֹת חוֹבְרוֹת-עבודה אבל : מְסוֹגְרוֹת

ב. שמות העצם הקמוצים**חיטוף הקמץ**

מדעי- מיתרי- קרבנות- מנחי- מטחי-יריות אלפני- דוכני- מגפי- מוצרי-
 עניני- מנות-מזון קניני- איברי- ספסלי- נפלאות-הבריאה שנות-ימינו מגבות-מטבח
 מזודות-נוסעים דמעות-תנין
בעיצורים גרוניים: מעברי- מאמרי- מערכי- ענפי- עניני-
דיוקים בצורת היחיד: מזון סינר אגרטל
הבחנות: מטוסים - מסוקים
שווא ולא קמץ: פריט שתיל צמיג בריח סעיף נגיף רציף,
 יתרון פתרון זכרון ← זכרון- זכרונות, דכאוני דכאונות
בחטף: חלום, אור, חנות הליד, אנוש, עלות

הקמץ הקיים**1. קמץ בשמות פעולה הוא קמץ קיים (יידרשו שמות מהשלמים).**

התרעות-שווא אספקת-מזון

מעמד נאמן מסרב הם שמות עצם ותארים הגזורים מן הבינוני של הפועל והקמץ בהם
 בטל:

מעמדי-המפלגות נאמני-הקרן מסרבי-עלייה מגרשי-ספרד

הסקמת-ההורים אבל מסקמת-החברה

על פי תקנה תקנות-חכמים

2. כל קמץ וצירה הבאים לתשלום דגש הוא קמץ קיים .

חרוזה חרוצים (משקל פעול), תאור - תאורים

3. במשקל פעל הקמץ קיים.

כפרי- אתרי- פגמי-

פריסי- קללי- פריטי- קלפי- חששות-שווא

(אבל: כתיבי- פסקי- גזרי- שטרי-)

הקמץ בטל במילים הבאות:

אדמת- ברפת- גערת- דאגות-קיום דממת- זעקת- חרדת- יבבת- קלת- נדבת-

נקמת- נשמת- סערת- עגלת- צדקת- צעדת- צעקת- קלת- קערת- רבבת-

רחבת (רחבה) שאגת- שגגת- שממת-

וכן- אנוחה, חדשה, חכמה, הלכה,

אנקה, חזקה, עזרה, דהרה, נאקה, שעטה.

4. במשקל פעול - בעלי מלאכה מלשון חכמים - הקמץ קיים.
לקוחות-הבנקים ממונות פעוטות פעוטות פמוטות

5. במשקל פעל הקמץ קיים.

נגרי טבחי נפאי נגני חזבי חלשי מדדי קטרי
צבע (לא צבעי)

וכן בנקבה: גנות-הגנים

6. במשקל פעאי וסיומת סאי הקמץ קיים.

נפאי תנאי

תני דעתך: הצורן אי לתארים: ירחון חקלאי, סגנון עתונאי

הצורן סאי לבעלי מלאכה: חקלאי עתונאי

7. במשקלים אחרים

הקמץ קיים במגוון משקלים במשמעות של בעלי מלאכה: צרכני פרנסי עברני
אמני- אמני- משפטני- מדען מדעני אפרי-

★ במשקל פעלן אין דגש בלה"פ: צרכן נקדן שדך זכך

(אבל בעה"פ: קבן קבן חבן דברן)

ועוד על הדגש: סבן / סובן תוקן תוקפנות (שווא נע, המקור: תוקן)

8. מילים בודדות בקמץ קיים:

רהיטי ותיקי שבועות (אבל שבוע- שבועון) ראשי ערי-
בלון, חרוץ, לקוח, ממון, סלון, פמוט, פעוט

ג. שמות העצם הנקביים

זכר מלעילי ← פעלה פעלה, פעלה

ילד - ילדה ילדות ילדות-הגן ארפה (ארך) ועדה להקה דרגה עגלה פסקה

צורת הרבים: לשכות (לשפה, לשכת-השר) לשכות-השרים מלגות ערכות ערכות-מגן

ועדות דרגות פסקות דרגות- פסקות-

הגייה תקינה: משחה משחות

טחנה טחנות טחנות-קמח

שמשה (ולא שמשה) שמשות שמשות-

כליה (ולא כליה - אבדון) כליות

על דרך המלעיליים

משטרת-ישראל מחלקת- מלחמת- משפחת-

מפעלה - משקל המקומות: מכבסה מרפאה מספרה מתפרה משתלה

ד. שמות העצם הצרויים

מפעל מכשירים: מצנח מחשב מחשבים מגב מגבים מצת (התקן במנוע)

צירה בטל ← חטף פתח: מנהצים מטענים משאפים מבערים
בתשלום דגש: חרש ארוץ תאור

משקל פעל - במשקל זה נדרשת רק רשימה מסוימת של מילים

• נמל נמל-תעופה נמלי-הים, זקן, כבד, חדל, חסר, חצר

-

ה. שמות העצם הדגושים ברבים

שלב שלבים שלבי משאפים מחצבים

עצב עצבים